B. 9211.

Eesti Rahva Muuseum 1945:1973 Arhiivraamatukogu

I. Rahvaluulet.

Koit ja Hämarik.

(Eesti muistend.)

Fr. R. Faehlmanni j.

EKSV R. Kirjandusmuuseum Ef. 9996 RAAMATUKOGU 120198

Rõõmu- ja lillerikas kevadine lühiööde ajajärk on meile, põhjamaa rahvale karmi talve vintsutuste vastutasuks. Neist looduse peopäevist, kus Koit ja Hämarik annavad üksteisele kätt, jutustas üks vanake oma lastelastele järgmise loo.

Kas tunned lampi Vanaisa eeskojas? Praegu on ta läinud looja ja taevas säravad kuldsed jooned. Aga juba tungib valguskuma itta, kus ta varsti teretab loodust uue iluga. Kas tunned kätt, mis võtab vastu päikese ja viib ta puhkama, kui see on lõpetanud oma ringkäigu? Kas tunned kätt, kes uuesti süütab kustunud valguseandja ja saadab ta taevatelgile algama uut teekonda?

Vanataadil oli kaks ustavat teenrit, kellele ta kinkis igavese nooruse. Kui taevalamp esimesel õhtul lõpetas oma ringreisi, ütles Vanataat Hämarikule: „Sinu hoolde, tütrekene, annan ma loojaläinud päikese. Kustuta ta igakord ära ja valva teda öösi hoolsasti.“ Ja kui päike teisel hommikul pidi algama oma uut teekonda, lausus Vanataat Koidule: „Sinu amet, pojake, olgu süüdata valguseandja hommikul põlema ja valmistada teda uuele ringkäigule.“

Ustavalt täitsid mõlemad, nii Koit kui ka Hämarik, oma ülesannet ja ühelgi hommikul ei puudunud valguseandja taevavõlvilt. Talvel madalal taevaserval liikudes kustub ta õhtuti varakult ja algab hommikuti hiljemini oma igapäevast teekonda. Kevadel aga, kui ta peab äratama õisi ja taimi, ja suvel, kui peab valmistama oma kiirtega aia- ja põlluvilja, on tema puhkeaeg koguni lühike ja Hämarik annab siis kustuva lambi viibimata Koidule üle, kes ta otsekohe süütab uuele elustavale särale.

Oli kätte jõudnud kaunis kevadine õie- ja hõiskeaeg. Lindude lõõritamine ja inimeste laulukaja täitsid Ilmarise telgialuse. Ja kui Hämarik andis kustuva päikese Koidule, vaatasid nad sääljuures sügavasse teineteise silmi, pigistasid vastastikku teineteise kätt ja nende huuled puutusid kokku.

Aga silm, mis iialgi ei uinu, oli pannud tähele, mis juhtus vaiksel südaöö tunnil. Järgmisel päeval kutsus Vanataat nad enese ette ja

Vanataat vaatas järele, kas ka kõik on tööl. Ta ei juhtunud vähki silmama ja küsis: „Kus too vana vähk ka on?“ Vähk aga oli teiste selja taga agarasti ametis ja kostis upsakalt: „Kas sul silmad on selja taga, et sa mind ei näe!“ Sellepärast saidki tal enesel silmad selja taha.

Viu ei tahtnud tööga määrida oma valget maniskit ja hoidis enese hoopis kõrvale. Sellepärast ei ole tal luba mujalt juua kui kastet puu- või rohulehtedelt. Põua ajal kisendab ta joogijanus: „viu“ ja „viu!“ Jõgi kaevati tematagi valmis. Taevataat kallas vee uude jõkke ja näitas, kuhu poole see pidi voolama.

Merepulm.

(Liivi muistend.)

Ühel hilissuvisel pühapäeva õhtul valitses mereranda imelik vaikus. Meri helkis peegelsiledana. Kaks vana kalurit rääkisid omavahel kokku minna ööseks püügile, hoolimata pühapäevast, sest neil polnud enam sugugi kalu. Nad lükkasid vette oma lootsiku ojakese kohal, kus vanasti oli kirik vajunud maa alla ja kus veel praegugi helistatavat vee all kirikukellasid. Nad sõudsid kohale, heitsid võrgud vette, palusid mereemalt õnnistust ja tahtsid lasta ankru põhja. Aga nende ankur ei ulatunud põhja. Nad sidusid otsa veel teise pika köie ja siis sattus ankur kõlisedes veealuse kiriku kellade pääle.

Kui mehed olid tüki aega püüdnud, heitsid nad lootsikusse pikali, et vähe puhata. Üks kalureist oli eelmisel ööl vähe maganud ja hakkas kohe norskama, teine aga oli lootsiku päras virgel. Viimane oli ühesilmne kuulus kanneldaja, nimega Mihkel. Kannel oli tal lootsikuski kaasas. Kaaslase magades hakkas ta lootsikus kanneldama kurbi ja rõõmsaid kalurite viise. Korraga näeb mees vähe maad lootsikust eemal veest tõusvat kaunist naisepead, siis kaela ja keha, kuni ilmus nähtavale kogu naisterahva kuju. Kanneldaja kohkus ja tahtis hõigata tukkuvat kaaslast, kuid talle tuli meelde isaisade õpetus, et merel ei tohi näidata kaaslastele seda, mida ise nähakse, muidu juhtub õnnetus, ja sellepärast jäi mees vait.

Üleloomulik naine ligines lootsikule, noogutas naeratades kalurile ja rahustas teda: ärgu mees kartku, ta olevat mere-ema. Ta pidavat täna vete all oma tütre pulma päikese pojaga. Nad sõitnud parajasti laulatuselt koju, kuid ei pääsvat lossi, sest kalurite ankur sattunud otse lossi sissekäigu ette. Olgu siis kalur nii hää, tulgu vee alla,

tõstku oma ankur kõrvale ja kanneldagu mereema lossis tema tütre pulmas. Mees avaldas kahtlust, kuidas ta pääseb vee alla. Selle pääle naeratas mereema, võttis kaluri käe, kattis põllega tema silmad, vesi avanes nende ees ja nad laskusidki merepõhja.

Sääl seisis mehe ees põhjatu uhke loss, tehtud selgest klaasist, briljantidest, pärlitest ja teokarpidest. Seinad olid läbipaistvad, kuldsed tornid ja väravad helkisid kiirgavas säras. Lossi ümber oli koos kogu veealune maailm, küll igasuguseid kalu ja veeloomi, küll imelikke kalasabaseid mehi ja toredais rõivais naisi. Värava ees seisis imetore merikarpidest tõld, milles istus kroonitud noorpaar. Ja tõesti — sissekäik oli suletud vana roostetanud ankruga, mille kalur nüüd viivitamata kõrvaldas. Teemantvõtmega avas siis mereema lossiukse ja pulmarong voolas paleesse. Kutsuti sisse kalurgi.

Ei ole sõnu, millega kirjeldada lossi sisemist toredust, kõiki ehteid ja ilustusi, kuna kõigist kaunim oli noorpaari pulmaehe, mis seisis pidulaual. Meie meeski asetati lauda, kus ei puudunud kallimate söökide ja jookide, kuninglikkude veinide ja küpsiste hulgas ka vahutav rannarahva kodune õlu. Hiljem tuli peigmees ja mõrsja ja nad palusid kalurit, et see mängiks neile kannelt. Ja siis mees mängis. Pulmalised olid rõõmsad ja õnnelikud ning hääd kaluri vastu. Mereema kõneles lahkesti kanneldajaga ja jutustas talle oma kolmest pojast, kes valitsevat maailmavete üle — üks Saares, teine Soomes, kolmas kusagil kaugel, kuna siin, oma rannarahva juures, valitsevat merd ema ise.

Kesköö võeti mõrsjal peast kroon, mis säras kui päike, ja mõrsja jagas avatud veimevakast pulmalistele mälestuskinke — imeilusaid särke ja sukki, kindaid, säärpaelu ja kõiksugust peent näputööd, mille ilu ei suudetud küllalt imetella. Mõrsja ei unustanud kanneldajatki, vaid annetas talle enese valmistatud imeilusa silmaräti, millist ei suuda õmmelda ükski maapäälne tütarlaps. Mees kummardus sügavasti kinkija ees, kes sidus räti tema kandle ümber.

Siis saatis mereema mehe välja, kattis jälle põllega tema silmad ja tõi ta lootsikusse tagasi. Jumalagajätul palus mereema kanneldajat teatada kõigile ranniku kalureile: tema lahkuvat nüüd meie vetest ja minevat teisale, sest siia tulnud palju võõraid soomusrüüs inimesi, kes kõnelevat võõrast keelt ja riisuvat tule ja mõõgaga tema ranniku rahvast, siia tulevat tossavaid laevu, mis liikuvat mürinal ja tegevat merevee segaseks. Ta kuulutas rannarahvale ette suuri torme, halbu aegu, vähest püüki ja kõiksuguseid hädasid, mis järgnevat tema lahkumisele. Aga ükskord tulevat ta tagasi oma rahva juurde, vaigistavat tuuli ja

uuesti õnnistavat oma rahva kalasaaki. Selle pääle noogutas mereema hellalt peaga ja kadus tasakesi veterüppe.

Kalur vaatas talle kaua järele. Oli see uni või viirastus? Ei saanud see olla ei uni ega viirastus, seda kinnitas ju rätt mehe kandle küljes. Siis pöördus kalur oma kaaslase poole, kes endiselt tukkus pardal. Ta äratas selle ja nad hakkasid koos vedama võrke, mis olid nii tungil täis kalu, et nad vaevalt suutsid sikutada neid lootsikusse. Saak oli nii suur, et lootsik pidi peaaegu vajuma põhja, ja nad said vaevalt randa.

Alles siin, kui töö oli lõppenud, jutustas kalamees kaaslasele oma merel juhtunud loo. Sel andis imestada, kuis teine sai nii ruttu käia pulmas, ja poleks olnud kingitud rätti, ta poleks uskunudki kaaslase juttu. Aga vaevalt sai kanneldaja jutustada loo, kui korraga hakkas kohama endine vaikne meri, tõusis äkki marutuul, mis kihutas laineid ja vahtu kõrgele õhku — jah, mereema lahkuski meie merest. Meie kalur paljastas pea, kummardus mere poole ja lehvitas lahkumistervituseks kübaraga.

Aga sellest ajast pääle puhuvad suured tuuled ja tormid ning algasid halvad püügiajad , mis jätkuvad tänini. Ainult kanneldajal kaluril olid elulõpuni erakordselt suured saagid. Ta jutustas lastelastelegi oma lugu pikkadel pühade õhtuil, nokitsedes ise aeru või võrgu kallal. Kingitud silmarätti näitas ta igale uskumatule. Ja milline imelik rätik see oli: ei see kulunud ega määrdunud, tarvitatagu teda, kuipalju tahes. Palju haigeid ja vigaseid arstiti selle rätiga terveks, ja igas ümberkaudses pulmas seoti see rätt mõrsja veimevaka ümber, kui seda viidi peiu koju, ja paluti ka noorpaarile mereema õnnistust. Aga nüüd olevat jäljetult kadunud seegi mereema viimne and oma rahvale.

Kübar, viisud ja kepp.

(Eesti muinasjutt.)

J. Tähe j.

Käisin õhtul külas ja jäin hiljapääle tulema. Sain sinna mägede alla, näen: kaks poisikest kaklevad seal. Mina lähen nende juurde ja küsin: „Mis te kaklete siin, lapsed?“ Jätsid siis kaklemise järele, teine tuli mulle vastu ja seletas: „Need kübar, viisud ja kepp on minu vana isaisa omad ja nüüd on nad minu, aga see teine poiss tahab neid ära võtta. Sest kui sa paned selle kübara pähe, siis näed kole-kaugele, paned viisud jalga, oled otsekohe siin ja seal, ja kui lööd selle kepiga,

siis pole muud, kui sinine suits taga.“ Läksin nende asjade juurde, mis olid poiste kõrval maas, võtsin maast kepi, andsin ühele kui teisele hea juti — siis ei olnud tõesti enam muud näha kui sinist suitsu.

Panen nüüd kübara pähe ja näen: Saksamaal pulmad. Panen viisud jalga — juba mina pulmas. Pulmaperemees on va lahke mehike, võtab mind lauda sööma ja jooma. Maitsen sööki ja jooki — kõik ära solgitud. Mis pagan see on? Panen jälle kübara pähe ja hakkan asja õige vaatama. Lähen kõrvale tarre. Saan tare uksele, vaatan: parsil ilmatuhulk vanapaganaid solgivad parajasti pulmasööke ja -jooke. Kuulen, kui üks neist ütleb: „Vaadake, selle mehe käes on minu vana isaisa viisud, kübar ja kepp!“ Võtsin siis kepi kätte ja hakkasin kahele poole uhtuma. Viimati hakkas tare uksest ajama välja sinist suitsu, mis kole. Läksin tagasi pulmakambrisse — söögid ja joogid puhas kui kuld. Sõin ja jõin siis kolm nädalat sääl pulmas.

Pärast pulma otsustasin minna vanapagana linna vanakolle suitsutama. Sõitsin mitu päeva ja jõudsin viimaks ühel õhtul vanapagana linna lähedale. Arvasin, et õhtul pole hea minna sarvikute linna. Heitsin siis tee äärde puhkama. Hommikul ärkan ja tahan võtta kätte keppi, aga keppi pole kuskil! Lähen vanapagana linna — minu kepp sääl!

Nemad aga ei taha anda keppi mulle kätte. Mina ähvardama: „Mul on veel siin üks isaisa nui! Kui te mulle nüüd keppi hääga kätte ei anna, küll ma teile siis alles näitan!“ Vanapaganad hakkasid paluma ja lubasid tuua kepi mulle kätte. Varsti oligi kepp mul peos. Siis uhtusin kolm päeva vanapaganaid, sain hulga raha ja vara ja pääle selle määratu palju kulda.

Laps hundi pesas.

(Eesti muinasjutt.)

A. Suurkase j.

Vanal ajal, kui mässasid suured sõjad ja tihti kogu maa jäi rahvast üsna lagedaks, jäid mitmed küḷad ja talud aja jooksul nii paksu metsa sisse, et neid keegi enam ei teadnud ja hundid ning karud neis hakkasid pesitsema. Nii juhtus kord Võrumaal Põlva kihelkonnas Loste külas elav kütt minema küla lähedale metsa hundijahile. Seal oli alati palju hunte püütud. Metsas hulkudes läks ta õige kaugele metsa sisse, umbes kilomeetri võrra kaugemale, kui ta enne kunagi käinud. Mets muutus kaugemal õige paksuks tihnikuks, nii et mees sai ainult suure

vaevaga edasi. Korraga leiab kütt paksu tihniku keskelt vanaaegse talu elumaja. Kambri uks oli lahti ja mees astus sisse vaatama. Kambrid ja tare olid tühjad ja mees pidi juba uksest tagasi välja tulema, kui ta korraga kuuleb mingit riuksumist. Nüüd hakkas kütt kõiki kohti läbi otsima ja leidis viimaks tare ahjust hundi pesa, kus mängisid väikesed hundipojad ja riuksusid nagu koerakutsikad. Nüüd tuli kütil lust ka vana hunti kätte saada, milleks ta oma tulenuiaga ronis parsile ja jäi sääl vana hundi tulekut ootama.

Sai kütt umbes poolteist tundi oodanud, kuulis ta krabinat ja eks hunt hüpanudki tare uksest sisse, endal kolmeaastane laps lõugade vahel. Laps elas veel. kui hunt ta ahjukoldele maha pani. Hundi pojad jooksid talle vastu, ajasid end lapse najale püsti ja komberdasid koldel ümber. Lapsel oli ühes käes lusikas ja teises nuga. Hundipojad tükkisid lapse kallale vallatust tegema ja püüdsid temalt lusikat ja nuga ära kiskuda. Laps aga ei andnud oma asju käest, kaitses end nendega hundikutsikate vastu ja ütles ise: „Kuts, usse! Tii om imä uits, tii ädä äits.“ Vanal hundil sai meel pahaks, et laps ähvardab lusika ja noaga tema poegi, ja läks paljaid hambaid näidates lapse poole. Kütt pani nüüd püssi palgesse, käis pauk ja hunt oligi tare põrandal siruli.

Siis tuli kütt parsilt maha ja tappis ka hundi pojad ära, võttis neil nahad maha ja läks last kaasa võttes koju. Siin näitas ta last külarahvale ja jutustas metsatihnikus olevast majast ja sääl asunud hundipesast, mida kõik nagu imeasja kuulasid. Lapseleidmise lugu anti teada õpetajale, et see sellest pühapäeval kirikus rahvale teataks, sest keegi last ei tunnud ega teadnud, kust ta on. Ja laps ise ka ei osanud oma asukohast midagi kõnelda. Mitu pühapäeva teatas õpetaja kirikus sellest lapseleidmisest, enne veel kui alles Räpina kihelkonnast tuldi lapsele järele. Nii kaugelt oli va võsavillem lapse vigastamata ära toonud. Leitud elumaja aga toodi metsast välja ja sai Loste külas ühele talule heinaküüniks, kus ta veel praegugi pidavat alles olema.

Püha Jüri ja Nigul.

(Eesti muinasjutt.)

J. ja H. Ainsoni j.

Päevategemise ja hea sõna eest sai kord kodapooline peremehelt tüki sööti. Ta kündis ja haris selle ilusti ära, käis siis tuttavate pool linul ja sai ligi kolmandiku nisu. Nigulapäeval tahtis ta teha nisu

maha. Võttis hobuse käekõrva, pani nisukoti hobuse selga, tõstis adra õlale ja läks nurmele. Maa ääres mõtles ta, kumb pool jätta külvamata, sest maad oli ligi kahe kolmandiku alla — teine pool pidi muidugi jääma tühjaks.

Kui ta nii sääl vähe peatus ja raius piibu peale tuld, tuli metsast kaks meest välja. Üks võttis hobuse, teine külimitu. Üks külvas mis sorab, teine kündis mis sorab. Ja seni kui mees suitsetas ära oma piibutäie, olid mõlemad oma tööga valmis, üks külvamisega, teine kündmisega. Külvaja külvanud kõik maa täis. Aga nüüd tuli palga nõudmine. Mees ütles: „Mul pol endalgi midagi süüa, mis palka ma siis veel teile jõuan maksa!“ — „Meie muud palka ei tahagi, kui pead ainult ütlema, kumb meist on parem, külvaja või kündja.“ Mees puikles küll vastu, et ühed head olete mõlemad, aga sellega ei leppinud kumbki, muudkui: „pead ütlema, kumb on parem.“ Mees päris plendris. Ütles siis viimaks kõhklevalt: „Vahest külvaja on parem!“

See sõna pahandas kündja nii ära, et see kohe pani metsa poole minema, näitas rusikat ja sajatas: „Mujal ei pea midagi kasvama, kui ainult hobuse kabjajäljes!“ Mees imestas, et tema tahtmata nii palju pahandust oli teinud. Külvaja aga, kes sai kiita, jäi mehe juurde, rahustas teda ja lubas teda edaspidigi õpetada ja aidata. Andis nõu osta pooltoopi viina, joota küla õitsivaht purju ja ajada hobused oma nisu pääle jälgi tegema. Mees tegigi õpetuse järele ja nisu kasvas mehepikkune ja nõnda paks, et hiir ei pääsnud läbi.

Lõikusajal käskis külvaja lõigata nisu väikesteks vihkudeks ja panna peksmisel parsile igasse nurka ühe vihu. Igast vihust sai tare täis. Mees sai niimoodi jõukaks. Jõuluks käskis külvaja meest teha nisuõlut ja kutsuda nad mõlemad, külvaja kui ka kündja enda poole külla. Mees tegigi toreda õlle ja kutsus nemad ja ka külarahva jõuluõhtuks enese poole. Külvaja õpetas jälle meest: „Kui oleme söönud, siis too meile oma kirju kannuga õlut. Ma tulen sulle vastu ja tahan kannu sinu käest ära võtta. Sina aga löö mulle kämblaga kõrva pääle ja ütle: „Ega ma sulle pea seda pidu, pean pidu kündjale!“ ja paku õllekannu tema kätte. Siis saab tema meel jälle heaks ja meie lepime ära. Tema on Püha Jüri, üle metsloomade ja lindude, mina olen Püha Nigul, üle vee ja kalade.“

Mees puikles löömisega vastu. Aga kui külvaja talle seletas, et ei ole ju vaja lüüa rusikaga, vaid ainult kämblaga, tegi mees nagu õpetatud. Püha Jüri naeratas, kui Nigul sai mehe käest käraka kõrva pääle, leppisidki siis teineteisega ära ja pidasid kogu jõuluaja üheskoos ilusasti pidu.

Ussikuningas.

(Eesti muinasjutt.)

M. J. Eiseni j.

Tüdruk läks suvel metsa marjule. Noppis sääl tüki aega marju. Korraga tunneb sääres kibedat valu. Tüdruk vaatab: hallikirja uss läheb sahinal põõsasse. Tüdruk saab aru, et uss teda hammustanud. Jalg hakanud tüdrukul nõnda valutama, et pole enam saanud käiagi. Istunud siis teine mätta otsa ja hakanud valju häälega nutma ja oigama. Äkki kuuleb sahinat, vaatab: suur uss tuleb, punane kroon peas. Tüdruk püüab põgeneda, kuid ei saa valu pärast üleski tõusta. Ussikuningas tuleb ligemale ja hakkab tüdrukuga kõnelema: „Mis sul viga, et nii nutad?“ Tüdruk ei saanud esiteks ehmatuse pärast sõnagi suust. Pärast öelnud siiski ussikuningale, et üks madu teda hammustanud. Ussikuningas pärima: „Kas nägid, mis karva oli see uss? Ehk leiame ta üles.“ Tüdruk vastab: „Halli karva.“ Seepeale tegi ussikuningas rohutirtsu moodi häält, aga palju valjemini. Oh sa aeg, kui palju usse nüüd tulnud: küll pisukesi, küll suuri, küll peenikesi, küll kolejämedaid! Kõik jäänud krooniga ussi ümber vagusi seisma. See sisisenud uuesti rohutirtsu moodi. Kohe läinud ussid mööda metsa laiali, igaüks isekülge. Natukese aja pärast teinud ussikuningas jälle häält. Ja nüüd hakanud halle usse tulema, ikka põhjast lõunasse. Ussikuningas asunud mättale ja vaadelnud terasesti tulejaid. Ussid roomanud julgesti ükshaaval oma kuninga eest mööda. Viimaks tulnud üks, kes olnud õige arg. Kuningas vaadanud terasesti ta peale. Juba jäänudki uss seisma. Ussikuningas öelnud nüüd talle tapeldes oma keeli midagi. Siis pöörnud ussikuningas end tüdruku poole ja käskinud anda haiget jalga sellele ussile lakkuda. Tüdruk täitnud hirmuga käsu. Uss tulnud, hakanud lakkuma. Tüdruk tunneb: valu väheneb. Mida kauemini uss lakkunud ja noolinud, seda vähemaks jäänud valu ja paistetus, kuni jalg viimaks üsna terveks saanud. Siis jätnud uss lakkumise järele ja läinud ära. Natuke edasi minnes lõhkenud uss. Ussikuningas öelnud seepeale tüdrukule: „Ussid, keda nägid, on kõik minu valitsuse all. Mina olen nende kuningas. Kui minu ussidest keegi teeb paha, peab ta samuti otsa saama nagu see, kes sind hammustas. Aga on neidki, kes kuninga valitsuse alt põgenevad. Need püüavad alati inimesi ja loomi hammustada. Ehk mu alamad küll neile katsuvad tasuda, ei jõua nad siiski neid kõiki tabada. Seitsme aasta jooksul juhtub kord, et mu alamaist keegi inimest hammustab.

Nüüd võid jälle rahulikult seitse aastat siin metsas mu kuningriigis marjul käia!“ Ussikuningas kadunud seepeale põõsasse. Koju minnes leidnud tüdruk sealt, kus uss lõhkenud, hunniku kulda.

Kratt.

(Eesti muinasjutt.)

M. J. Eiseni j.

Ühel mehel oli korra kratt ehk tulihänd. See vedas talle palju vara kokku. Ei tea, mis põhjusel, aga kratt kadus viimaks ära ja viis kõik toodud vara kaasa. Mees jäi üsna vaeseks. Hakkas teine siis uut tulihända tegema. Kolm neljapäeva-õhtut käis mees ristteel varavedajat valmistamas. Materjaliks tarvitas ta luuakontsusid, vanu vihtu ja muud prahti, mis nööriga sidus ühte. Viimaks sai mees tulihännale hinge sisse. „Anna tööd!“ kisendas kratt. Mees kohe: „Mine vea mulle kott raha täis!“ Kratt kadus kui tuul raha tooma. Mees pani toanurka suure koti, lõikas aga koti põhja alt ära. Kratt vedas raha ja vedas, nii et hambad irevili, aga tee mis tahad, kott ei saa kuidagi täis! Mees hakkas viimaks kartma, et kratt saab pettusest aru, ja andis talle muud tööd.

Kratt elas lakas. Sinna viis perenaine talle süüa. Tulihänna maiusroog oli nisujahu-puder, millel võisilm sees. Sulasele andis perenaine aga aganast putru. Sulane hakkas luurama, kellele perenaine parema pudru viib. Kord pole kratti olnud kodus. Sulane läks lakka, sõi krati nisujahu-pudru ära ja pani oma aganase asemele. Ise jäi kuulama, mis kratt tagasi jõudes ütleb. Tulihänd tuli, sõi ja sülitas: „Ei ole oma! Ei ole oma!“ Vihastus hirmsasti tüssamise üle. Arvas perenaise süüdlase olevat. Läks, kutsus teise krati appi naist nuhtlema. „Paneme maja põlema!“ hüüdis esimene tulihänd. „Kuhu me siis ise läheme!“ kahtles teine. Esimene vastu: „Näe, õues on suur rattarumm; poeme sinna sisse, sääl on hää küll!“ Kratid süütasidki maja põlema ja pugesid ise rattarummu sisse varjule. Sulane aga kuulis nende juttu, tegi kohe kaks puust prunti ja lõi need rummuaukudele ette. Tõmbas siis rummu sülle ja viskas tulle. Peremees hädaldama: „Mis sa teed! Miks sa rummu viskad tulle?“ Sulane naerab: „Kui põleb, siis põlegu kõik! Mis sest rummustki üksi enam saab!“ Kohe käis kõva pauk ja tukid lendasid poole versta kaugusele. Tulihändadest tõusis ainult vähe sinist suitsu üles. Otsas olidki vennikesed. Peremees jäi sest saadik sama vaeseks nagu ennegi.

Must surm.

(Eesti muinasjutt.)

M. J. Eiseni j.

Muiste möllas mitu korda meie maal must surm. Kuhu ta iial pääsis, sääl päris oma ohvreid; külad jäid tühjaks, peredes surid inimesed sageli viimse hingeni. Väga haruldane asi oli, kui inimest nähti.

Kord oli jälle niisugune must surm pääsnud lahti. Igal pool oli ta nõudnud ohvreid; ainult Pakri saar jäi tast puutumata. Saare rahvas lootis juba kindlasti, et meri edaspidigi hoiab surma neist eemale.

Ühel päeval olid Pakri saarlased sõitnud „Suurele maale". Juba olid nad koju tagasi sõudmas, kui korraga näevad musta mehe, suur vikat käes, suure rutuga endi poole tulevat. Nad jäid imelikku meest vaatama ega sõudnud eest ära. Niipea kui must mees jõudis nende juurde, kargas ta sõnalausumata lootsikusse ja tõukas selle äärest ära. Juba eemalt kaugelt paistis saarlastele kojutulijate lootsik silma. Imestades vaatasid nad musta meest, kes liikumata istus tüüri juures.

Niipea kui lootsik jõudis saarele, ruttasid mitmed kojutulijaile vastu ning ka ühel hoobil võõrast musta meest vaatama. Aga kõik seisid lootsikus paigal ega andnud küsimuste pääle mingit vastust. Nüüd alles said vaatajad aru, et kellelgi ei olnud enam elu sees. Samal silmapilgul kargas must mees lootsikust välja... Rannalolijad jäid nagu soolasambad seisma, külm värin käis neil üle keha, nad langesid maha ja olidki surnud. Must surm oli suurelt maalt tulnud lootsikuga kaasa, võtnud lootsikus olijate elu ja astus nüüd Pakri saarele suretama inimesi.

Üksnes mõned rannalolijaist pääsid veel põgenema ja kuulutasid teistele hirmsat sõnumit. Hirm ja ehmatus täitis kõigi rinna. Aga enne veel, kui mitmed oma ehmatusest toibusid, oli surm juba sääl ja niitis maha, mis ette juhtus. Ükski ei leidnud armu tema ees, kelle pääle ta korra vaatas. Mõned nägid teda, teised mitte. Kes teda nägi, tarretas ehmatusest enne veel kui sai sõna suust.

Ühel õhtul müristas kangesti ja lõi välku. Keegi vanaeit oli ainuüksi saunahurtsikus ja ketras. Korraga läks toauks lahti ja välgu valgusel astus sisse must mees, suur vikat seljas. „Nüüd on tulnud mu viimne tunnike!" kohkus eit. Juba tundis ta, kuidas veri lõi tarretama. Viimast jõudu kokku võttes hüüdis vanaeit valjusti: „Tere, Jumalime!"

Must mees kohkus, vaatas kõrvale ja ütles: „Saagu sest!“ Sedamaid sammus ta uksest välja ja kadus vanaeide silmist. Vanaeide veri pääsis uuesti voolama ja tema elujõud tuli jälle tagasi. Õue vaatama minnes nägi vanaeit musta mehe oma vikatiga lootsikusse astuvat, äärest ära lükkavat ja lootsikut kaugele merele tüürivat. Mida kaugemale ta jõudis, seda vaiksemaks jäi müristamine. Kui lootsik kadus juba silmist, ei kuuldudki enam kõuekest. Sest saadik ei surnud enam keegi. Taeva viha oli tulnud musta surma manitsema, et ta oma töö lõpetaks. Vanaeide julget teretust ja Jumala nime nimetamist kuuldes pidi surm jätma inimesed rahule. Sest saadik ei nähtud teda enam kusagil.

Jeesus rehte peksmas.

(Eesti muinasjutt.)

A. Zopp'i j.

Lauritsapäeval ega lauritsapäeva ööl ei pekseta rehte ega panda tuld ahju, vaid riputatakse märgi rõivaid aia peale. Selle põhjenduseks jutustatakse järgmist legendi.

Tol ajal kui Jeesus veel käis maa peal ja õpetas rahvast, läks ta kord lauritsapäeval oma kahe jüngriga, Peetruse ja Johannesega, ühe tigeda talumehe juurde öömajale. Talumees palus neist üht hommikuks endale rehepeksmise juurde abiks. Peetrus lubas minna ja heitis sellepärast ka veere peale.

Hommikul hüüdis peremees Peetrust rehele. Ootas ja ootas, kuid Peetrus ei tule. Võttis siis kepi ja läks Peetrust karistama. Kuid Peetrus ei tulnud nüüdki, vaid ronis Kristuse ja Johannese vahele, et peremees teda enam ei peksaks, kui peaks veel tulema rehele ajama. „Ehk peksab ta nüüd minu õpetajat,“ mõtles Peetrus.

Kuid peremees pidas perega nõu, et esimene magaja on nähtavasti unine ja laisk, vaja kutsuda järgmist. Kutsus keskmist magajat, ja kui see ka ei tõusnud, peksis tedagi kepiga. Nii sai Peetrus juba teise nahatäie. Ta ei läinud aga nüüdki, vaid pages nüüd seina poole, et enam ei saaks peksa.

Nüüd hüüdis peremees rehele kõige tagumist magajat, kes oli vastu seina. Kui see ka kohe ei vastanud, andis peremees temalegi kepiga mõne siraka ja sõimas neid kõiki laiskvorstideks. Ise ta arvas, et nüüd on kõik korrast kutsutud ja läbi peksetud. Kuid kõik hoobid olid langenud Peetrusele.

Selle peale tõusis Jeesus üles ja äratas ka oma jüngrid. Peetrus sai laiskuse pärast kõvasti noomida. Jeesus läks rehalasse lademe juurde ja süütas selle põlema. Ise käis ta ümber lademe, koputas kepiga ja ütles: „Tasa, Laurits! Tasa, Laurits!“ Varsti kustus tuli ja kõik terad, haganad ja õled olid eraldi hunnikus. — Pärast seda läksid öömajalised kohe edasi.

Teisel päeval tahtis peremees jälle kerge vaevaga rehte peksa. Ta laskis rehe teha lademesse ja pistis siis tule sisse. Ise käis kepiga ümber lademe ja ütles: „Tasa, Laurits! Tasa, Laurits!“ Kuid tuli ei hoolinud sellest midagi, vaid tõusis ühtelugu suuremaks, haaras laudisse ja katusesse. Peremees katsus, et sai tulest oma perega veel elusalt välja. Rehi põles ühes elumaja ja kõige varandusega maani maha. Et enam niisugust õnnetust ei juhtuks, et mõni jälle oma peavarjust ja varandusest ilma jääb, selleks ei pekseta enam lauritsapäeval rehte ega tehta tuld ahju.

Vanarahva elutarkust.

A. Vanasõnu.

Aega mööda asjad käivad, pirra-parra hukka läevad. Aeg parandab haavad, aga jätab armid. Ahnus ajab auku. Aita end ise, siis aitab ka Jumal. Anna põllule, põld annab sinule. Arm mõjub enam kui hirm. Au ei anta asjata, ega tarkust tasuta. Avalik vaenlane on parem kui salalik sõber. Ametmees harvasti rikas, kaupmees korrati rikas, põllumees põline rikas.

Ega ema vits tee lapsele liiga. Ega muna pole targem kui kana. Ega muidu saa taeva kui ei näe vaeva. Ega õnn inimest otsi, inimene otsigu õnne. Ega hunt hunti murra. Ei riie ehi meest, mees ehib riiet. Ei kõik ole kuld, mis hiilgab. Ei olegi nii uteke kui näost näitab. Ei virgal puudu tööd ega laisal aega. Ei kõik mahu marjamaale, muist peab jääma karjamaale. Ei surm sinna tule, kuhu kutsutakse, ega seda võta, keda pakutakse. Ela ise, lase teisigi elada. Ema hellitab, isa karistab. Ema pilli tantsib pere. Ema pistab rinna suhu, aga ei pane meelt pähe. Enne mõtle, siis ütle.

Hallpead austa, kulupead kummarda. Habe kasvab kärmemini kui aru. Haige laps emale kõige armsam. Hea tuleb isegi, paha ei tule paludeski. Hea sõna võidab võõra väe. Hea annab vähestki, paha ei anna paljustki. Hea hiirtel elada, kui kassi pole kodu. Head sõbrad häda sees, nagu suled tuule käes. Heategu leitakse eest. Heategu

unustatakse, pahategu pannakse tähele. Hirmuta kasvab, auta elab. Hommikune töö kuld, õhtune muld. Homseks hoia leiba, aga mitte tööd. Hooletus ees, õnnetus taga. Hundist ei saa õuekoera. Häda õpetab paluma, hea põli hooplema.

Iga algus on raske. Iga mari pole maasikas. Igas talus oma taar. Igal linnul oma pesa armas. Igaüks on oma õnne sepp. Igaüks saab oma palka, kahe pere koer saab malka. Igaüks on takka tark, ette ei tea keegi. Ilu ei panda patta ega kaunidust katlasse. Ilus nägu, paha tegu. Inimene on loodud töötama, lind laulma. Inimene läheb vanemaks, tõbi nooremaks. Isa kogub, poeg pillab.

Jagajale jäävad näpud. Jumal hooletuid ei hoia ega laisku toida. Jumal ei jäta head tööd tasumata. Jumal ei lase pikka puud kasvada taevani. Jumal hoidku sõprade eest, vaenlastega saab isegi valmis. Jõudu mööda igaüks elab. Jämedale pakule jäme talb.

Kaeva mulda, siis saad kulda. Kanadega magama, kukkedega üles. Kauple kui juut, maksa kui saks. Kadeda koda ei suitse, õela au ei õitse. Kaks kõva kivi ei jahvata head jahu. Kel jõud, sel õigus, kel kukkur, sel kohus. Kel pole häbi, sel pole au. Kel raha, sel sõpru. Kelle jalg tatsub, selle suu matsub. Kes hästi määrib, see hästi sõidab. Kes hoiab, ei ohka. Kes kaevab teisele auku, langeb ise sisse. Kes valetab, see varastab. Kes sõuab, see jõuab. Kes ees, see mees. Kes noorelt nobe, see virk vananagi. Kes pandib, see sandib. Kes tera ei kogu, see vakka ei saa. Kiitus on lollide lõks. Kodu kuulsam, ahju taga ausam. Korja õigel ajal, siis on võtta häda ajal. Kuidas töö, nõnda palk. Kuidas söödad, nõnda sõidad. Kuidas sina mulle, nõnda mina sulle. Kuidas püss, nõnda pauk. Kuidas lükkad, nõnda läheb. Kus viga näed laita, seal tule ja aita. Kus kaks koos, seal kolmas suus. Kus tuld, seal suitsu. Käbi ei kuku kännust kaugele. Käsi peseb kätt. Küsija suu peale ei lööda, võtja käe peale lüüakse.

Laen kerge anda, raske tagasi saada. Laiskus pikkamisi eel, kehvus kärmesti kannul. Lase sant sauna, sant tahab vihta, anna viht, tahab ka lavale. Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast. Libe keel, tige meel. Luiska ja niida, luiskamine aega ei viida.

Magaja kassi suhu ei jookse hiir. Maius mao põletab. Meest mõõdetakse mõistusest. Meest sõnast, härga sarvest. Merel silmad, metsal kõrvad. Mesi suus, sapp südames. Mida harvem tuled, seda armsam oled. Mida rohkem koeri koos, seda lahjem lake. Mida higisem nahk, seda magusam leib. Mida varem, seda parem. Mida vähem jõudu, seda enam kiusu. Mine hundile appi, saad hammustada. Mis

kallis, see kaunis, mis odav, see mäda. Mis täna tehtud, see homme hooletu. Mis vihaga tehtud, läheb viltu. Mis Juku õpib, seda Juhan ei unusta. Mis suureks tahab saada, hakkab väikselt peale. Mune enne, kaaguta siis. Mure teeb mustaks, häda halliks.

Nimi ei riku meest, kui mees nime ei riku. Nõuga tehakse rohkem kui jõuga. Naisterahva töö ei lõpe iialgi otsa. Narri põldu üks kord, ta narrib sind üheksa korda. Näe palju, kuule palju, ära palju pajata. Nälg ajab hundi külasse.

Oma teenitud leival saia maik. Oma kiitus haiseb. Oma silm on kuningas. Oma tuba, oma luba. Omad vitsad peksavad. Omal maal õitseb õnn. Ootaja õnge hakkab kala. Oras ei ole veel salves. Osav kisub kivistki leiva välja. Ots hea, kõik hea.

Parem karta kui kahetseda. Parem hilja kui ei iialgi. Paha siga, mitu viga, kärss kärnas, maa kõva. Parem pool muna kui tühi koor. Palju kisa, vähe villu. Paranda, kui paras aeg. Parem aasta oodata kui kaks kahetseda. Parem pool muna kui tühi koor. Parem kaks kargamas kui viis vingumas. Pea tehtud pilla-palla. kaua tehtud kaunikene. Peremehe silm teeb loomad rammusaks. Pillajast saab sant, kokkuhoidjast kuningas. Pill tuleb pika ilu peale. Poe või raudpähklisse, Jumal näeb siiski. Päeviline vaatab päeva peale, peremees töö peale.

Raha paneb rattad käima. Rahu kosutab, vaen kaotab. Räägi, mis tõsi, ja söö, mis küps. Rikas maksab rahaga, vaene nahaga. Rikkast perest osta hobune, vaesest vallast võta naine. Rusikas igaühel, mõistust ainult mõnel.

Saia ei saja taevast. Sädemest tuli, sõnast tüli. Silm on hinge peegel. Suu teeb suure linna, käsi ei kärbse pesagi. Suu on südame mõõt. Suur pala ajab suu lõhki. Suule kui hunt. tööle kui sant.

Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega. Tarkus on enam kui rikkus. Tee enne, kiida pärast. Terav kirves leiab kivi. Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal. Tegijal tööd, magajal und. Tööl mõru juur, aga magus vili. Tõde tõuseb, vale vajub. Tõtt ei väära ükski vägi. Tuli usin tulema, vesi väle veerema, raha kärme kuluma. Tuli ei jäta varnagi seisma. Tühi toob tüli majasse. Tühi kõht on kõige parem kokk. Tütarlaps tööta, kui teekäija vööta. Töö ei teota kedagi.

Uus luud pühib hästi. Uhkus ajab upakile, kõrkus käima käpakili. Uhkus tuleb enne langemist. Uhkus vahib ühest silmast, totrus teisest. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki; uni ajab hulkuma, magamine marssima.

Valel on lühikesed jalad. Varane vares pühib nokka, hiline sipu-

tab tiibu. Vaikne vesi, mudane põhi. Vagu lambaid mahub palju ühte lauta. Vana karu ei õpi tantsima. Viha võtab vilja maast, kadedus kalad merest. Veereval kivil ei kasva sammalt. Virk käsi leiab igal pool leiba. Viinaklaasi upub rohkem inimesi kui merde. Võlg on võõra oma. Väsib ära äkiline, peab vastu pikaline. Võta vanainimese õpetust, aga ära söö vanainimese südant.

Õiguse vastu ei saa ükski. Õigus õitseb, kohus kaitseb. Õige sõber on kallim kui kuld. Õnnetus õpetab. Õnnetus ei sõida, kell kaelas, ega viletsus, vile suus. Õelal pole õnne ega kadedal karja.

Ära hõiska enne õhtut. Ära kiida ennast ise, lase teisi kiita. Ära keeda mune, mis kana veel pole munenud. Ära usu ilma, ilm a'ab puru silma.

Ühendus teeb tugevaks. Üheksa ametit, kümnes nälg. Üks ema toidab üheksa poega, aga üheksa poega ei toida üht ema. Üks kärnane lammas ajab kogu karja kärna. Ükski tark pole taevast tulnud. Ülekohus ei seisa kotis.

B. Mõistatusi.

I. Inimesest: 1. Hark all, paun peal, paunal rist, ristil nupp, nupul nuusat, nuusatil pilgut, pilgutil mets? 2. Hommikul nelja jalaga, lõunal kahega, õhtul kolmega? 3. Siidiniidi kera, seitse auku sees? 4. Üle ilma ulatuvad, ümber pea ei ulatu? 5. Tibinad-tobinad kasvavad mäeküljel? 6. Kanda jõuad, lugeda ei jõua? 7. Laut valgeid kanu täis, punane kukk keskel? 8. Viht vitsuta, luud lehita, tort takuta? 9. Üks taevas, kaks päikest? 10. Vees ei upu, tules ei põle, mullas ei mädane?

II. Kodutarest: 11. Käib ööd ja päevad, aga ei pääse paigastki? 12. Tuli korstnas, vesi ahjus? 13. Talvel kahed prillid ees, suvel pole ühtki? 14. Ait all, look peal? 15. Ühejalaga poiss, üks hammas suus, üks silm peas, läheb sisse, teeb kriuh? 16. Kolmejalgne kurivaim, raudhambad suus, puust ora peas, takutort kurgus. 17. Alasti mees, särk kõhus, pea peal paistab päike? 18. Öösi soolikas, päeval vorst? 19. Raudne ruun, siidine saba? 20. Jalutu Jaan jookseb seina mööda üles? 21. Pütikeses kahesugust märga, ei pulka ees ega auku sees? 22. Kivist vakk, puust jahu? 23. Must siga läheb lauta, ajab punased põrsad välja? 24. Õuna suurune, penikoorma pikkune? 25. Kirbu suurune, härja raskune? 26. Keeletu, meeletu, ise ilmamaa tark? 27. Üks hiir, kaks saba? 28. Lagi all, lagi peal, lae peal lauldakse? 29. Neli hobust tallis, viies jookseb ümber talli? 30. Nigiseb

ja nagiseb, teine tõuseb teise korra, teravnina jookseb vahelt läbi, paneb kokku plaksti? 31. Valge põld, must seeme? 32. Nahkne tuba, odraivad sees, puulukk ees? 33. Noaga lõigatakse, pajas keedetakse, pannil küpsetatakse, siiski ei kõlba süüa?

III. Õuest ja aiast: 34. Issameieke, teine teieke, tuleb varemest välja, pikk piits pihus, hõbehelm otsas? 35. Istub kui isand, tolmab kui tont? 36. Pesa maas, munad taevas? 37. Neli neitsit jooksevad nuttes üle nurme? 38. Emand õues, punased helmed kaelas? 39. Keerleb, veerleb, kui otsa saab, siis muneb? 40. Kase otsas kasvab, punased püksid jalas, nips-naps nimi? 41. Tont sauna taga, sada sarve peas? 42. Kahega kõnnib, kaheksaga kannab? 43. Kõrvetab, aga põlema ei pane? 44. Seest siiruviiruline, pealt kullakarvaline? 45. Suvine poisike, sajakordne kasukas seljas? 46. Isa pikk ja peenikene, ema lai ja lapergune, lapsed ilusad ümmargused?

IV. Loomadest ja lindudest: 47. Üks tare, neli tulpa all, iga tulba all nael rauda? 48. Neli kandjat, neli andjat, kaks teenäitajat, kaks koeratõukajat, üks parmupiits? 49. Pere sööb, laud laulab? 50. Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama? 51. Kera ees, ora taga, hiirekelder keskel? 52. Hall kera, hambaid täis? 53. Saksa rätsep, kahed käärid? 54. Oti oinas, läti lammas tatsub küla tänaval? 55. Eest kui ora, keskelt kui kera, tagant lai kui labidas? 56. Kaks korda sünnib, ristimata jookseb? 57. Mees läheb lakka, lihakauss pea peal? 58. Hea lind, aga liha ei sööda, hea puu, aga palki ei saa? 59. Lendab kui lind, kõnnib kui karu, tuhnib kui siga, möirgab kui härg? 60. Must ja haljas, sile ja paljas, kargab loogas, pesitseb poogas, saadakse kätte, lüüakse maha?

V. Nurmelt, niidult, metsast, taevast ja veest: 61. Karu kaldal, raudsaapad jalas? 62. Kaks sarve ees, sada jalga all? 63. Küürakas jookseb üle välja? 64. Enam auke maas, kui tähti taevas? 65. Pea süüakse, nahk müüakse, kondid ei kõlba koeralegi: 66. Mees maas, kuldkübar peas? 67. Ema ilmale loomata, lapsed luhas laiali? 68. Esiti valge kui lumi, pärast haljas kui rohi, viimati verev kui veri, lapsele magus kui mesi? 69. Punane pullike, jõhvist lõake? 70. Pooleaastane poisike, kivikasukas seljas? 71. Kuldkera keset koplit? 72. Kullalõngast kujutud, siidilõngast seotud, istub ilma ääre peal? 73. Hobu hirnub Hiiumaal, hääl kostab meie maale? 74. Maa täis, org täis, mets täis, pihku ei saa pisutki? 75. Vana vakk, vastne kaas? 76. Öösi sünnib, päeval sureb? 77. Jaluta jookseb, kõrita karjub, käsita kisub, valuta vingub? 78. Hall härg, hangus sarved, võttis sauna sar-

vile, kihelkonna kukile? 79. Ei ole sepp ega puusepp, siiski esimene sillameister? 80. Ühel tammel kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna?

Lahendusi.

1. Inimene. 2. Laps, mees, rauk. 3. Pea. 4. Silmad. 5. Kõrvad. 6. Juuksed. 7. Hambad ja keel. 8. Habe. 9. Nägu ja silmad. 10. Nimi. 11. Kell. 12. Lamp. 13. Aken. 14. Pada. 15. Võti. 16. Vokk. 17. Küünal. 18. Sukk. 19. Nõel ja niit. 20. Suits. 21. Muna. 22. Ahi ja tuhk. 23. Roop ja söed. 24. Lõngakera. 25. Säde. 26. Margapuu. 27. Pastel. 28. Viiul. 29. Sukakudumine. 30. Kangakudumine. 31. Raamat. 32. Vorst. 33. Vorstivarras. 34. Kooguga kaev. 35. Korsten. 36. Õunapuu. 37. Vanker. 38. Pihlakas. 39. Humal. 40. Vitsakimp. 41. Äke. 42. Regi. 43. Nõges. 44. Sibul. 45. Kapsas. 46. Hernes. 47. Hobune. 48. Lehm. 49. Emis imetab põrsaid. 50. Koer. 51. Kass. 52. Siil. 53. Vähk. 54. Konn. 55. Kana. 56. Kanapoeg. 57. Kukk. 58. Mesilane ja mesipuu. 59. Sitikas. 60. Kirp. 61. Ader. 62. Äke. 63. Sirp. 64. Kõrred. 65. Lina. 66. Võilill. 67. Heinasaod. 68. Maasikas. 69. Jõhvikas. 70. Pähkel. 71. Päike. 72. Vikerkaar. 73. Pikne. 74. Udu. 75. Jää. 76. Kaste. 77. Tuul. 78. Tuuleveski. 79. Külm. 80. Aasta, kuu, nädal ja päev.

D. Vanu kombeid ja kõnekäände.

1. Heinaaja kombeid: Heinategu püüti ikka alustada noorel kuul, siis loodeti kasvavat hea hädal ja järgmisel aastal hea hein. Kui vikat pandi löe otsa, siis löödi kolm korda läbi heina ja öeldi kolm korda: „Siledasti-libedasti!“ siis pidi vikat hästi hakkama heinale peale. Heinaniitu pidi harilikult algama peremees ise. Ta pidi lööma kolm korda heinaküüni eest ja viskama niidetud heina kohe küüni, — siis pidi tulema hea heinasaak. Vikatit ei tohtinud pühkida käega, vaid ikka heinatuustiga. Heinal olles tuli pidada leivakoti suu ikka lahti, siis pidi töö minema jõudsamini edasi. Niitmist lõpetades tuli vikatid luisata teravaks ja siduda vikati kanna ümber heinatuust. Uued rehad pandi katusele, see pidi kaitsma tulekahju eest. Reha ei tohtinud vedada järele ega visata selili maha, see pidi tooma vihma. Kui loogu võttes lähenes äikesepilv, siis hõikas harilikult peremees: „Tõmmake pajud lõhki!“ Töölised käristasidki selle peale paar pajuoksa lõhki uskudes, et siis lähenev pilv lahkub kaheks ja jätab neid kuivaks. Kaugele heinamaale loole minnes tõmmati loosi. Sulane võttis pihku kaks heinakõrt,

pikema ja lühema. Kui peremees tõmbas välja pikema kõrre, siis võis loota kuiva ilma, tuli aga välja lühem kõrs, siis oli karta vihma. Kui heinakuhja loomisel esimese sületäie pani naisterahvas, siis pidi talvel sündima lambatallesid ja lehmvasikaid, pani aga esimese sületäie mees, siis oli oodata noori oinaid ja härgvasikaid. Uus või noor heinaline saadeti mõnikord naabertallu või teiste heinaliste juurde paluma kuhjasirklit, millega mõõta välja kuhjalava. Sirkli otsijale näidati naerdes pikka nina, või anti talle mõni raske puu, mis andis tassida. Tagasi jõudes ootas teda oma inimeste lõbus naer. Heinakuhjale ei pandud kunagi paarisarvu malke, ikka kas viis, seitse, üheksa jne., siis ei löövat pikne kuhja põlema ega juhtuvat muud õnnetust. Kui heinad polnud päris kuivad, pandi kuhja sisse kolm elusat konna, mis pidi kuhja hoidma halvaksmineku eest.

2. Rahvapäraseid võrdlusi ja ütlusi: Pime kui kott. Selge kui vesi. Magus kui mesi. Tugev kui karu. Valge kui kasetoht. Täis kui vaat. Vaene kui kirikurott. Kardab kui tuld. Käed nagu seajalad. Sajab nagu oavarrest. Kisendab nagu siga aia vahel. Käib nagu kass palava pudru ümber. Hädas nagu mustlane mädas. Väriseb nagu haavaleht. Ta on nagu kana takus. Kadus kui kivi vette. Oli vait kui sukk. Terve kui purikas. Suu jookseb nagu tatraveski. Rumal kui köstri vasikas.

Ei asja ees, teist taga. Kahele varesele vähe, ühele palju. Vesi tema veskile. Nüüd on konn künka otsas. Tal on pikad näpud. Pane hambad varna. Sel silmad ees ja taga. Sel on nuppu. Ei salli silmaotsas. Magab enda lolliks. Kops läks üle maksa. Jäi kahe silma vahele. Läks vihma käest räästa alla. Räägi hundist — hunt aia taga.

II. Lühijutte ja kunstmuinasjutte.

Jaaniöö.

J. Jaik.

Ammu-ammu oli too imelik jaaniöö. Nii ammu, et ka see sajaaastane vanamees, kes elab otse Munamäe kõrval neljakandilises onnis, et ka tema selle sündmuse üle järelepärijale peab vastama: „Ei mäleta, mitte ei mäleta.“ Aga et see lugu tõesti sündis, selle tunnistuseks oli too must kivi Rõuge kiriku seinas, mille aga sõjaajal suurtükikuul lõi

välja. Too kivi muutus just tol jaaniööl mustaks, kui sündis Munamäel see õudne lugu.

Oli siis korra jõudnud kätte jaanilaupäev, mida vanasti võrratult pühitseti Võrumaal. Siis, kui päike laskus alla ja metsatukad — kauged ja lähedadki — sulasid pehmesse sinna, kui nende vahelt järvedelt tõusev udu mähkis nad õrna ööhalli, kui vaid põline Tõrvapalu kangekaelselt kisendas läbi öö, et tema on pime ja must, siis aga muutus taevalaotus. Ta sai roosapehmeks, kuna lääs veel lõkendas kisendavalt. Tollest läänetaeva öö otsa kestvast helgist siis särasidki heledalt Rõuge kiriku torn ja esikülg ning Tõrvapalu kuuskede ladvadki sätendasid, otsekui oleksid kuuskede teravad okkad rebinud ülelendavatelt vareseparvedelt verd, mis jäänud peenete pärlitena ladvaharude külge sätendama. Aga mäeladvad, mis kui määratud püramiidid tõusevad kõigist kõrgemale, nendegi harjalagendikel või tiputukkadel mängles eha salapärane helk. Oli nagu hooletu pintsliga tõmmatud piki valget kasetüve suur punane värvilarakas, oli virutatud sinna hoo ja vihaga, et kaselehtedele ja männiokstelegi lennanud piisad.

Aga ometigi saabus tund, mil hämarus tihenes. Siis ilmusid mäelatvadele tuled. Paistis neid silma tuhandeid kaugelt ja lähedalt, olid kõrgemal metsadest, leidis silm neid kõrgelt pilvedegi alt, sest läbi öö ei seletunud silmale mägi, millel põles jaanik. Tuled vilkusid kaua, kestis kogu öö too kirendus üle kogu Võrumaa, sest jaanikuid säras rohkem seal kui tähesilmakesi taevas; nad virvendasid salapäraselt, olid nagu elavad olevused, kes pilgutasid üksteisele tervitavalt silmi.

Aga Munamäe jaanik oli alati suurem kõigist, sest see pidi paistma üle kogu eestlaste maa. Sinna laoti ikka määratu virn puid ja kui leek neelas tolle üleni, siis sädeles selle kuma laial Peipsil suuremalt kui koidupuna, mis tõuseb Peipsi idarannalt. Oli nii selgesti näha siis Munamäele suur Peipsi, et nägid jaanikulised, kuis kalad ehmunult vahtisid järve põhjast ennenägematut ööpilti. Ja oli näha ka, kuis Saares lendasid Kaali august taeva poole mõõtmatud tule- ja suitsusambad ja kuis purjekad ronisid üle sinimere kaugele nagu usinad mardikad. Suured rõõmupäevad olid jaanikupeod Munamäel. Kiheles alati siis Munamäe ümbrus rahvast, kes kogunenud kaugelt ja lähedalt. Oldi rõõmsad, niipalju kui osati, ja kui saabus uus päev, olid igale poole viivad teed üle ujutatud rahvast, kes lahkus jaanipeolt.

Aga kord pidi asi minema hoopis teisiti. See tuli sellest, et mõni nädal enne jaanipäeva leidis külamees Tabi metsast poolsurnud vanapagana. Too oli vana metselukas, jäänud nõrgaks ja armetuks, või oli

teistest omasugustest jäetud maha surema. Tabi vaadelnud esmalt kohkunult karvast imelooma, aga kui ta sai selle seisukorrast aru ja nägi, et õnnetu nägu palju sarnanes inimese omaga ja et tal silmad olid hädast nutused, läks Tabi süda haledaks. Ta tuli talle kodust hobusega järele ja viis vanapagana ära koju.

Ei julgenud Tabi vanapaganat võtta tuppa elama. Ta lukustas tema aita, kuid vedas enne koormaid värskeid heinu sinna sisse, et vanamehel poleks küljel kõva. Siis jootis ta teda piimaga ja söötis kartulitega, ja juba mõne päeva pärast oli vanapagan terve ja priske. Tabit, tema perenaist ja lapsi nähes muutus vanapagana nägu lahkeks ja ta rääkis midagi pagana keeli ja liputas sõbralikult saba. Olid kenad päevad need, kui Tabi lapsed mängisid vanapaganaga, kui see laskis pea imelikult longu, kui lapsed kepiotsaga sügasid tema kuklatagust.

Tabi hoidis vanapaganat salaja enda juures, sest ei võinud tulla siis head, kui inimesed saaksid sest kuulda. Aga vanapagan ise ei teadnud ettevaatusest midagi. Juba ta vist arvas, et kõik inimesed on nii head nagu Tabi perekond. Ta õppis lastelt laulma, ja ööd-päevad kuuldus Tabi aidast imelikku joru. Kole hääl oli tal ja öösiti karjus päris kõvasti karjalaste laule, kuid küla koerad tundsid selles hääles midagi võõrast ja ulgusid kogu öö. Küll katsus Tabi märkide abil seletada vanapaganale, et ta oleks vait, aga ei too saanud sellest aru. Vanapagan oleks võinud Tabile kaela tuua suuri sekeldusi, ja Tabi tuli otsusele, et vanapagan tuleb meelitada metsa tagasi. Aga ei see olnud kerge. Nagu Tabi sai vanapagana väravani, pöördus viimane kohe ümber ja asus rahulikult aita tagasi ja hakkas laulma. Kuid kord öösi, kui vanapagan kangesti norskas, veeretas Tabi ta vankrile ja vedas sügavasse metsa. Kuid hommikul oli vanapagan juba tagasi.

Tabi oli paganaga hädas. Juba teadsid külas kõik, et Tabil on kodus vanapagan. Käisid kõik vaatamas imelikku meest. See kestis nii mõne nädala, kuid siis ulatusid need jutud juba kirikuõpetaja kõrvu. See juba teadis, mis vanapaganaga tuleb teha. Oli ju parajasti jaanilaupäev. Munamäel oli hiiglapuuriit juba valmis laotud. Kuid täna tahtis ka kirikuõpetaja teha jaanipidu kaasa. Mitmekümne mehega tulid nad Tabi tallu, sidusid vanapagana käed-jalad kinni ja viisid Munamäele, seadsid tuleriidale, et pahale vaimule teha ots.

Aga ei olnud veel õhtu. Vananpagana hukkumist pidi nägema kogu rahvas. Selleks nad jätsid vanapagana veel sinna ja panid vahid juurde, et kuriloom ei saaks ära põgeneda. Kuid juba õhtu eel kogunes mäele määratu rahvaparv. Põõsad ja puuladvad kihasid inimestest ja

salasosin käis suust suhu. Pappki oli aegsasti platsis ja pidas pikka kõnet kurjast vaimust ja jumalariigist. Kuid kui vilksatas kaugelt, vist Otepää mägedelt, silma esimene jaanituli, lõpetas papp kõneluse ja süütas tuleriida põlema.

Sügav vaikus tekkis nüüd. Ei ainustki häält kuuldunud. Vaid keset Peipsit, keset laia Läänemerd võib olla niisugune vaikus, kui tuuled puhkavad taevas. Kostis vaid kasvava leegi nõrk sisisemine ja mõni üksik söe praksatus. Aga juba suitsu lõhn tungis vanapagana ninna. Kuuldus riidalt suur aevastus, nagu puristaks põder sügavas metsas. Kuid siis vast aimas vanapagan tuld ja üle kogu maailma kõlas valus, lõikav vanapagana appihüüd.

Aga siis sündis alles ime. Olid äkki kadunud Munamäelt puud, kogu mägi oli muutunud korraga ümmarguseks nagu muinasjutulise linnu pesamuna ja libedaks nagu jää. Ning ei enam ühegi jalad püsinud sellel pinnal, libises suure hädaldusega kogu rahvameri pärimäge alla ja mõne silmapilgu järel piiras Munamäge suur siplev rõngas hunnikusse kukkunud inimestest, kes püüdsid pääseda jalule üksteise alt. Kõik olid sellest ehmunud ja taganesid mäe juurest kaugemale, et näha, mis sünnib edasi. Aga nägid — tuleriit oli jäänud mäele alles ja põles. Selle oli papp ristimärgiga kinnitanud sinna mäeladvale kinni ja ei seda jõudnud võita vanapagana jõud. Kuid ta karjus veel seal appi, kuuldusid inimeste kõrvu põleja hirmsad hädaldused, mis tegid südame pehmeks. Ja rahva seas tõusis nurin papi vastu, kes tahtis põletada vanapaganat. Kõik ütlesid, et papp on kuri ja tema tegu pole hea. Et ei või põletada vanapaganat, kes elas metsas rahulikult.

Sellest rahva arvamisest said julgust tublimad mehed. Juba hüüdis keegi: „Kis om julgõ ja lätt mäkke ja pääst vanapagana vallalõ, tulko üten, ja ei massa huuli, kui pakan palas.“ — „Minke ruttu appi, muidu palas är'“... — „Toogõ ruttu redeli' ja nööri', ega muidu üles ei saa...“ Aga juba nad nägid, et Tabi ronis mäkke. Oli imelik too minek. Hammastega pures ta mäkke astmeid, kuhu pärast kinnitas jala, küüntega kraapis ta mäge, nii et verised jäljed jäid järele, kuid Tabi jõudis edasi. Too paistis kõigile vaatajaile, ka neile, kes olid teisel pool mäge, sest mägi oli saanud läbipaistvaks nagu klaas ja sinna otsa roniv inimene näis õhusrippuvana, nagu ämblik, kes oma köit mööda ronib taeva.

Aga Tabi jõudis juba üles ja kadus leekidesse. Hirmul vaatles rahvas sündmust, sest põlevast tulevirnast lendas nüüd kõrgele üles määratu tihe sädemetelend. Kuuldus tule vihane vingumine ja suitsu-

tomp, mis laanekuusena tõusis taeva poole, löödi segi ja kogu mäehari vajus paksu suitsu, millest harva paistis läbi kohutav punane leek. Aga Tabil oli õnne. Pea ilmus ta suitsust nähtavale ja talutas kättpidi vanapaganat, kelle nahk oli kõrbenud tules lagedaks ja siledaks. Ei olnud enam karvakübetki, isegi pealael sarvede ümber mitte. Värises surmahirmust ja oli segane lämbumisest. Kuid toibudes tõusis ta äkki lendu, tegi suure keeru õhus ja laskus siis talude taha metsa maha, kust tuli kuuldavale kiire jooksumüdin.

Rõõm valdas rahva. „Elägu Tabi, elägu, elägu Tabi, tubli miis!..“ kuuldus kogu aeg, kui Tabi laskus mäest alla. Rahvas piiras ta ümber, tahtis pigistada ta katki. Aga vahepeal oli muutunud Munamägi jällegi endiseks, ning rõõmuga ruttas rahvas sinna üles. Praksudes põles suur jaanik, maailm oli külvatud jaanikutega nagu taevatähtedega üle ja igast metsatukast vilkusid nad vastu nagu jaaniussid. Kaugel Saaremaal tõusis Kaali august taeva poole määratu tulesammas ja Tori põrgusuudmel mängisid kuradikutsikad. Pidu kestis hommikuni. Siis vast valgus rahvas koduteele.

Aga papp oli joosnud surmahirmus kodu poole. Oli jooksuhooga põrganud vastu kirikuseina ja saanud surma, kuna see kivi kirikuseinas muutus mustaks. Aga Tabit ootas kodus üllatus. Nägi, et sooheinad aidas olid muutunud kõige paremateks ristikheinteks ja vanker, millega ta vanapaganat vedas metsa, muutunud ilusaks vedruvankriks. Tabi kõhnad lehmad olid muutunud lihavaiks ja ammusid nagu pasunad.

Vanapagan jäi kadunuks. Aga järgmisel jaanipäeval leidis Tabi, et vanapagan oli öösi käinud tema õues. Tabi tundis hästi tema sõrajälgi. Järgmiseks jaaniööks viis Tabi aita vaka kartuleid ja püti piima. Kuid hommikul olid need mõlemad tühjad, aga kummagi põhjas oli suur kuldraha. Tabi pojad, kes mängisid vanapagana sarvejurakatega ja sõbralikult sügasid tema kukalt, said tublideks meesteks.

Aga veel nüüdki käib vanapagan igal jaaniööl Tabi õuel, kuid ei näita end inimestele. Vist ta elab kuskil tihedas võsastikus, sööb mättalt marju ja pikutab päikesepaistel.

Katkine kruus.

J. Parijõgi.

Ema ostis räbalakaupmehelt ilusa valge kruusi. Ütles, et see on ilus kruus, et sellest on hea juua kohvi või jälle hea tuua piima lauale.

Kui ema läks välja, võtsime Joosepiga kruusi kapist välja ja hakkasime vaatama. See oli ikka ilus kruus küll, pilt peal: seal oli üksteistkümmend hane ja mees, suur vits käes. Hanedel olid pikad kaelad, üks hani teiste taga oli pisike. Pildi kõrval oli veel vene või saksakeelne salm.

„Nüüd ma küsin ema käest selle kruusi endale ja hakkan siit jooma," ütlesin Joosepile. „No vale!" arvas tema; „ei ema seda sulle anna, sellest joob isa või tuuakse lauale, kui on külainimesi. Ma näitan sulle, kuidas kaupmehed proovivad, kas kruus terve." Ta pani kruusi pihu peale ja lõi sõrmenukiga külge, aga kruus ei teinud mingit häält. Siis võtsin mina ja proovisin. Esiti ei teinud ka häält, aga kui ma kõvemini lõin, siis tegi küll häält, et on terve. Aga kui ma tahtsin lüüa veel kõvemini, kukkus kruus maha ja läks katki.

„Jumal küll! Mis nüüd saab?" — „Aga sa nüüd ema käest saad!" arvas Joosep ja hakkas nutma. Ma korjasin tükid ära, viisin sahvrisse kapi taha nurka ja ütlesin Joosepile: „Ära sa emale kaeba!" Siis mõtlesin, et mis nüüd saab, et kuidas ma ütlen emale, et ei saaks peksa. Või viskaksin tükid ära ja valetaksin emale, et ei teagi, kus kruus? Aga kui saame Joosepiga pahaseks, siis tema ikka ütleb. Ja valetada ei tohigi! Oh Jumal, Jumal küll!

Nüüd ma mõtlesin ühtelugu kruusi peale, ei tahtnud õhtul süüagi. Ema küsis: „Mis sul on, et ei taha süüa, kas oled haige? Ma toon võileiba." Aga mina ei tahtnud midagi. Kui vanaema luges pärast sööki õhtupalvet, palusin minagi tasakesi: „Armas Jumal, kuidas sellega saaks nii ... et ma ei saaks ema käest peksa." Ja kui olime juba asemel ja tuli oli kustunud, ütles Joosep: „Kas nüüd hakkame selga sügama?" Meie sügame ikka igal õhtul teineteise selga; hea on. Aga täna mina ei tahtnud, ütlesin vaid: „Oh Jumal küll, kuidas selle kruusiga ikka saab!" — „Oleks kohe niisuke hall vanamees," arvas Joosep, „paluksin seda, see nõiuks terveks." — „Jaah, ei ole jälle. Ega tea, kas hall vanameeski saaks. Ma palusin Jumalatki. Aga Jumal teeks küll terveks, kui tahaks." Siis ma palusin veel tasakesi ja ütlesin Joosepile, et homme lähen isaga kirikusse ja palun veel. Siis ehk teeb terveks. Süda valutas ikka veel kaua, enne kui jäin magama. Hommikul palusin isa, ja isa võttiski mu kirikusse kaasa. Joosep tuli koplisse kasest saadik sõitma ja, kui läks saanist maha, ütles: „No saab siis näha!"

Kirikus ma kohe ei palunud. Esiti ikka vaatasin, kuidas kirikhärra altaris luges ja laulis. Siis kui kirikhärra tuli kantslisse, palusin

tasakesi: „Armas taevane isa Jumal, ma palun, et kui ma tulen koju, et sa teeksid terveks selle katkise kruusi. Siis ma oleksin ühtepuhku hää laps. No tee nüüd, no mis see sul oleks! Siis ma ei räägiks millalgi emale vastu ja õpiksin pähe kõik meieristi-õpetuse ja selle pikagi, kus ikka pühast vaimust... ja hagu murraksin pliidi alla ja seale raiuksin igal õhtul kartuleid. See katkine kruus on sahvris kapi taga nurgas, kust leidsime Joosepi papist hobuse. Ma palun, tee nüüd, siis ma ei saaks ema käest peksa. Nüüd ja igavesti. Aamen.“ Siis ma enam ei palunud, mõtlesin aga palvet ja olin veel tüki aega põlvili. Siis tõusin püsti.

Kohe mu lähedal palus ka üks naine ja nuttis ise. Ma mõtlesin, et ei tea, kas tegi temagi midagi katki või on laps haige. Kui meie Joosep oli haige, siis ema ka nuttis ja palus. Küsisin tasakesi isalt: „Ei tea, miks see naine palub, kas on laps haige või tegi midagi katki?“ Isa ei saanud aru: „Mis? Kes? Ei tea. Ära nüüd räägi, palu ka sina!“ Ma ütlesin õige tasakesi isale kõrva sisse: „Ma juba palusingi.“ Aga mispärast ma palusin, seda ma ei öelnud. „Hää küll!“ jäi isa rahule; „ole nüüd tasa, kirikus ei tohi rääkida. Kuula, mis kirikhärra jutustab.“

Hakkasin kuulama, aga kirikhärra ei rääkinud midagi Jeesusest; jutustas hoopis muust. Siis küsis: „Kuidas on sellega lugu?“ Kaks korda küsis valjusti ikka: „Kuidas on sellega lugu? kuidas on sellega lugu?“ Siis rääkis jällegi muust. Aga see naine nuttis ikka edasi. Nüüd sain aru küll, et ta ei nutnud sellepärast, et tegi midagi katki: tema ise ongi ema, tal ei ole kedagi karta. Vaatasin, kas ka isa palub, aga ei saanud aru. Jutlus oli ikka pikk, pikk. — Kiriku lagi on kõrge ja kividest ja sedasi... kumer. Ma mõtlesin, et kui meie toal oleks ka niisuke lagi, siis ei saaks ema midagi panna lae vahele. Ei saaks panna vitsagi. Toogu siis iga kord õuest... Kirikhärra ei ole ühes kohas paigal, kui peab jutlust, — vahel käib altaris, vahel kantslis ja vahel seina ääres istumas. Aga kui vanaema loeb palveraamatust õhtupalvet, siis on ta ühtelugu ühes kohas paigal. Nüüd ma teen ka nii, kui vanaema loeb palvet: esiti olen pliidi ees — see on altar; siis lähen sängi — see on kantsel.

Kui jutlus lõppis, siis otsisin isale lauluraamatust numbri järele laulu üles — oli sadakaksteistkümmend — ja pärast tulime välja. Varsti hakkasimegi tulema. Teel ikka mõtlesin: „ei tea, kas on nüüd terve või ei ole? Kas on ka nii terve, et ei tunnegi, või on katkimineku-kohad tunda? Küll see Jumal on ikka vägev, temal on ükstapuha mis,

kõik teeb terveks. Tema saaks Joosepi papist hobusegi terveks ja otsiks üles mu noagi. Teine kord palungi selle pärast."

Koplis kase juures oli Joosep vastas ja ütles: „Ei kedagi. Lõuna ajal veel ei olnud terve." Mul hakkas süda jälle valutama. „No! Sa valetad. Mis sa läksid enneaegu vahtima!" Kodus läksime kohe sahvrisse vaatama. Tõmbasin tasakesi kaltsu eest ära — Jumal küll, ikka oli katki!

Jõeääre Madis.

J. Mändmets.

Kogu eluaja oli Jõeääre Madis pidanud oma väikest kohta, aga täna oli ta sama kaugel kui kümnekonna aasta eest. Liivastel põldudel ummistasid teljed suvivilja ja kerge rukis oli pooliti lustjatega. Tööd ta tegi, aga tema tööl ei olnud õnnistust, ja sellest see tuligi, et Madis ei saanud edasi. Kui Madis oli noorem, siis kõneles ta ühest ja teisest ettevõttest, mispääle teised ütlesid: „Madis, sa ei ole oma kohal. Sinust oleks pidanud saama midagi muud."

Olgugi, et tundsin Madist lapsest saadik, tean ainult üht juhtumust, kus see mees kaotas oma argipäeva-jume ja muutus mulle tundmatuks inimeseks. Mul oli kord heina-ajal Jõeäärele asja. Madis pani oma naisega jõekääru luhas kuivi heinu kokku. „Tänavu ikka jätkub lehmale ja hobuseloomale," ütles mulle vanamees. „Ei mäletagi enam, millal kasvas siin nii hää rohi. Võib-olla, võtan vanale lehmale veel mullikagi kõrvale. Õhtupoole panen heinad küüni, ja siis on nad, tänu Jumalale, varju all." Ta käis raskesti ja kaebas rammetust käevartes. Ega ta halastanud enese pääle, oli teinud heina ühe hingega ära, et pärast oleks mahti kõrvalt teenida.

Põllu käänul tuli Lepiku Pärt mööda jalgrada, takispuie kimp kaenlas. See tegi oma saunas suge, mille piid voolitakse kuke- ja takispuust. „Kuule, Madis, Kahu sopis on suur kala," ütles Pärt. „Põrguline — lõi kõrkjas, nagu oleks mees hüpanud sisse. Ehmatas, risu, mind vanainimest, tegi põlved rammaks." — „Oli kala?" — „Heldeke, ma ju ütlen. Jooksis nagu siga rohus, load lõid kahele poole." Enam Madis ei püsinud küsida. Nägin, kuidas temasse tuli korraga teine elu. Tema silmadesse tekkis hiilgus, liikmetesse elavus. Ruttu jooksis ta aida poole. „Mis hullu me jätame tema nüüd sinna! Vaata risu — mis tal sääl viga põõnutada! Aga oota-oota, küll me segame su laisaund. Ega ta säält ju pääse kuhugi, kaela kohalt on madal." Ja Madis

tõmbas liivi aida seinalt ja katsus käega liivilina tugevust. „Oi pagan, see on ju katkine.“ Toa juurde joostes jäi Madis seisatama ja pöördus Pärdi poole: „Sul aega ikka on? Ega teda saa üksi kätte. Oota karvake, ma parandan lina ära.“ — „Mis sa nüüd lähed jändama selle liiviga!“ hõikas Madisele naine. „Kuiv hein väljas. Näe, kuidas kõrvetab, tuleb viimaks vihmagi!“ Madis ei kuulnud seda. Parandas ruttu liivi ära, proovis siis käega rõhudes lina tugevust, ja kui kõik korras, sammusime Kahu sopi poole. „Ma'p mõista tõmmata kätte nuga ja lõigata puruks seda raibet,“ urises naine tagant järele; „läheb ta juba sinna, või ta pagan, tuleb säält nii pea tagasi!“

Sopp oli madalaveeline jõekäär, mille kael oli täitsa kasvanud kinni, nii et ta nüüd jõega enam ühenduses ei olnudki. Ta oli pea üleni kasvanud rohtu täis: kalda ääres haisvad mõõgalehelised kalmused, tagapool pikk mustapääline kõrkjas, kuna kaugemal hundinuiad ulatusid kõrkjast välja. Vaikset veepinda mööda jooksid pikakoivalised surnumatjad. „Oi, oi, või sina siin sees! Noo, mis sul siin viga päeva käes pikutada. Ega sul kelmil ole tarvis heina niita ega loogu võtta! Vaatad, kuidas aga saad kinni särje sabast. See su mure ongi. Hää küll, tuleme kaema, kuidas on lugu su tervisega.“ Madise kortsus nägu kiskus naerule. „Oota, aga oota,“ jätkas ta, astudes Pärdiga vette ja surudes liivi eneste vahel tugevasti vette. „Ega me tee sulle midagi, vaatame ainult veidi.“ Pauh, pauh, pauh! käisid ridvad vette. „Noh, sinu vigurid on ju teada. Küllap kuulad kuskil kalda varjul. Aga pole viga, küll me leiame su üles.“ Mehed tõstsid liivi järkjärgult edasi ja sumasid teivastega vees kasvavas rohus. Kala ei olnud. „Ma tean, ega sa ole inimesest sugugi rumalam,“ naeratas Madis. „Ega sa siis muidu ole kasvanud nii suureks. Oled vigureid täis. Aga pole viga. Arvad mind täna esimest korda kala püüdvat. Poed küll redusse, aga me ajame su välja.“ Jälle sumasid mehed tugevasti kõrkjates ja kalmustes.

Madise naine tuli jõe äärde. „Taevake, läinudki jõkke!“ hädaldas eideke. „Sul pole pääs aruraasugi! Mul hobune ammugi sao ees, aga sa ei tule ega tule. Kas sul pärast ei ole aega?“ — „Oota ikka, oota,“ ütles Madis. „Küll me võtame su siit välja, ega sa enam pääse kuhugi.“ — „Tule ju ometi tööle!“ noomis naine. „Kas sa ei tunne, kuidas kõrvetab. Näe, ajabki piksepilve üles, ja meil kuivad heinad maas!“ Lõuna poolt metsapiirilt tõusis tõepoolest pilvelapp. Parmud närisid valusasti ja pääsukesed laskusid oma pikkade tiivaotstega veepinnani. „Tule ju ometi kord!“ kutsus naine kaldalt. „Hull inimene!

Seda tööd, mis tarvis, ei viitsi teha! Ajab taga kalapulki, nagu oleks see kellegi mehe amet!“ Tuul läks valjumaks, hakkaski vinguma kõrvade juures. See oli vihma märk. Kuuldus isegi kaugelt tasast kõminat. Oli see nüüd maanteelt vankripõrin, või — väga võimalik — kauge piksemürin.

„Ei ole vist ühtigi!“ ütles Pärt, keda otsimine juba hakkas tüütama. Või tegi talle etteheiteid südametunnistus, sest tema ju tõi naabri siia: „Eks või katsuda teine kord.“ Isegi Madis lõi kahtlema. Kui haug oleks siin olnud, eks ta oleks andnud enesest ikka mingit märki. Oligi viimaks mingi loom, kes siin ennist sulistas. Võib olla, suur vesirott, võib olla määrgi. „Et Jumal ise nuhtleks niisugust inimeselooma!“ sädistas naine jõekaldal. „Purukuivad heinad maas, tema ajab taga kalu. Niisuguse inimesega pead küll surema nälga! Eks sa, raibe, siis näe, et tõuseb pilv. Armas aeg, juba müristabki! Eks sa, Pärtki, ole ometi targem!“ — „Võib olla, ei olnudki haug,“ kahtles Pärt. „Ja kui ta ongi siin, kuhu ta siis ikka pääseb.“ Liivi järele vedades tulid mehed kalda poole. Metsa tagant kerkis jõudsasti must pilv, ja sagedasti kuuldus maapinda värisema panev mürin. Tuul oli vaikne, lepalehed longus, ja päike põletas armuta. Eemal kuusikus karjus vihmakass mõne suutäie.

Korraga lõi vesi just kalda ääres meeste jalge ees suure suminaga kahele poole. Paksudest kõrkjatest läks äkki vaona läbi tee ja veel eemal võis näha, kuidas kõikusid loaladvad. „Oh sa hundisööt!“ hüüdis Madis. „Sina viimane risu! Ma ütlesin, vanal havil on inimese mõistus. Vaata raibet, kuidas tema kükitab kalda ääres. Aga ega me sind siia küll jäta!“ Ja uuesti hakkavad mehed kala taga ajama. Nähes, et ta on leitud, on kala läinud araks ega püsi enam paigal. Siin ja sääl löövad kalmused keerdu, tunnistades, et kala põgeneb tagaajajate eest. Musta sametitekina kattis piksepilv kogu edelapoolse taeva. Ta vajus nagu ookean ilma pääle, mis oli täis valgust ja kirglikku kiirtetantsu. Tõusis tuul, mis iilidena tormas teedel, kihutades üles tolmusambaid ja lõhkudes kuivi heinasaade. Puie lehed liikusid erutatult, mets kohises kaeblikult, linnud pugesid peitu, ainult üksikud pääsukesed tiirlesid otse maapinna ligidal. Isegi jõepind oli rahutu, ja luga ja kõrkjas kahises kalda ääres.

Naine nuttis, palus, vandus, aga Madis ei näinud ega kuulnud seda. Paar korda oli kala joosnud isegi liivi, aga, purustades liivilina, jälle pääsnud välja. See kõik ajas Madise ärevusse, ja häämeel segunes vihaga, nali — meeletu kirumisega. „Oh sa sunnik, vaata maita!

Purustab ära mu liivi! Noh, mis loom sa hundisööt ometi oled? Noh, oota aga, oota, küll me sind risu veel kõdistame, nagu sa seda ennemalt elus pole tunnud!“ Liiv parandati ära, ja uuesti algas kalajaht, misjuures mehed vajusid kohati rinnuni mutta. Paksu läbipaistmatu tekina tõmbus pilv päikesele ette. Korraga sai ilm kohutava näo. Oli kadunud hele päikesepaiste ja ühetaoline tinakarva vesihall ümbrus täitis taeva ja maa vahe. Tuul läks valjuks, võimsa käega sasis ta leppi, saadude päält viskas maha heinu kahlu kahlu järele ja külvas kõrtega üle kogu heinamaa. Juba tundusid üksikud tibad. Müristas tugevasti ja ülal sametis nähti vilksatavat hõbemadusid. Madise naine jooksis mööda heinamaad sao juurest teise juurde, kohendades neid ja pannes neile puutükke raskuseks pääle. „Oh sina esimene sunnik, sina suur võrukael! Na— ma tahan ometi näha, kust niisugune lontrus siia tuli! Vale — arvad, et jätan su siia! Oota, sa võrukael!“ Jälle vedasid mehed liivi kalda äärde ja sumasid vees. „Vaata võrukaela! Teab, kus ta nüüd jälle konutab! Arvad, et me sind üles ei leia? Vale, ega Madis püüa kala esimest korda! Vaata, sääl sa oled — see on kindel! Küll ma saan aru su viguritest!“

Hõbekarva maod karglesid mustas sametis ja kuuldus kõrvulukustav ja maapinda vapustav mürin. Ära see hoop purustas pilve, kiskus ta lõhki, sest vihma valas nagu ämbrist! Vihm lõi ruttu riietest läbi, piisad karglesid kividelt ja kõvakstallatud jalgraja pinnalt üles ja jõepind kohises, üleni kaetud mullikestega. Madis ei näinud vihmasadu, ei kuulnud vihma mürinat, ei pannud tähele oma kiruvat ja kiunuvat naistki, keda vihmgi ei suutnud tõrjuda eemale oma varanduse kaitselt. „Ah sina viimane risu! Arvad vist, et jätangi su siia! Mis siis viga, kõik loravad: Jõeääre Madis, vana kalamees, aga ei saa kala kätte! Ega seda ole! Eks me näe, kumb on kangem: sina või mina. Eks me näe!“

Vihma sadas endise hooga. „Ei maksa jännata!“ ütles Pärt liivist lahti lastes. „Ega seda raibet ikka kätte saa!“ — „Vaota liiv maha!“ kisendas Madis. Kange viha kogunes Madise südamesse, mis avaldus alalises kirumises. Enne seisis tema näol naeru-ilme, aga see ninapidi-vedamine oli liig. Mitte ainult kala ei ajanud ta enam taga, vaid oma vaenlast, seda surmavaenlast, kes teda pilkab, irvitab talle vastu ja tahab teda kogu maailma ees teha naeruks. Tema näole ilmuvad vihakortsud, huuled pigistab ta kokku ja murdja liigutusi väljendades astub ta üliettevaatlikult vees edasi. Äkki kostab röögatusetaoline ähkimine Madise rinnast. „Üles!“ kisendab ta oma seltsi-

mehele. Visklebki midagi kalataolist mudaga ja kõrkjatega kaetud liivi põhjas. Kassi kerguse ja osavusega kargab Madis kalast kinni. Ta surub talle sõrmed lõpuste taha, pigistab meeltheitva uppujana oma näpud kramplikult kala punastesse kidadesse. Kala rabeleb suure jõuga, lööb uuesti liivilina puruks ja pääseb kõrkjatesse. Ta tõmbab enesega Madisegi otseti vette. See ühineb nüüd vees rabeleva kalaga üheks suureks tombuks, kust kostab müdistamine ja vandumine. Pärt aitab Madise püsti. „Ega ma sind sunnikut ikka lahti lase, rabele, mis rabeled! Oled mind küllalt narrinud! Pead mind poisikeseks, või? Oi, minu käest sa juba ei pääse!“ Madise mudane nägu läheb võidurõõmsale naerule, ja visates kala kaldale märja rohu sisse kordab ta: „Välja tõin! Näe, minu käest ei pääse! Siin ta on!“

Vihma sadas vahet pidamata kolm päeva. Madalal luhal jäid Madise saod vette ja mitmedki viis voog alla. Pärastki tuli sellest juttu, sest raske hoop andis end tunda mitu aastat: „Sa, Madis, said siis ikka kahju küll?“ — „Eks ikka saanud, aga mis sa teed ära!“ — „See oli sel korral, kui said kätte 30-naelase havi!“ Vanamehe silmad löövad hiilgama. „Siis neh,“ ütleb ta ruttu, „aga ikka välja tõin sunniku!“

Pulmalipp.

J. Mändmets.

Karjamaa serval kasvab viieteistkümnesüllane kuusk. Selle otsa pannakse täna pulmalipp lehvima. Keegi külas ei mäleta, millal see puu oli pisukene. Ta on vanem kui valla kõige vanem rauk, kelle habe on lumivalge ja kes väga pikkamisi astub, hoolega toetudes kepi najale. Selle kuuse poolkuivanud oksad on hõredasti kaetud punakate okstega. Talvel ei lähe ükski lind tema otsast varju otsima, sest tema harvad raod ei suuda takistada tormavat põhjatuult. Ainult valgeil suviöil tulevad varesed tema okstele, sest siit leiavad neid esimesed koidukiired kõige ennemini.

Mitmendat korda tõmmatakse pulmalipp selle kuuse latva, selle ülesarvamiseks kuluks hulk aega. Juba vanaisa pulma ajal kandis see kuusk pulmalippu. Siis oli puu alles tihe, paistis kaugele nagu vägev püramiid ja mühises mõnusasti tuulehoos. Ja nõnda on ta pärastki perekonna pulmapidudel alati seisnud esimesel kohal.

Kes viib pulmalipu sinna üles? On teada, et ülemeelsed karjapoisidki, kes oma julgustükkidele ei tõmba palju piire, ilmaski ei julge

minna selle kuuse latva. Neilegi on ta liig kõrge. Ainult ühele pannakse lootus. See on tugev ja julge Ringu Rein. Kõik vaatavad tema poole. Rein tõuseb pulmaliste silmis kangelaseks. Ta kinnitab endale siledaks hööveldatud ridva, millele lipukangas ümber mässitud, nööriga selga ja asub ronima. See on elukardetav tee. Allolijate südameid täidab rahutus. Kui Rein jõuab redelilt alumistele okstele, asub ümbrusesse täielik vaikus. Inimesed kõnelevad sosinal. Teatakse väga hästi: väike vääratus, valevõte kuivanud oksa järele — ja Rein võib kukkuda ülevalt alla. Ainult kaks meest, vana Joost ja Annus, kes võtnud asjakorralduse oma hooleks, hüüavad üles üksikuid juhatusi.

Toll-tollilt kisub Rein enda läbi kuivade okste ülespoole. Kes teraselt vaatab, see näeb, kuidas tema pruunikspõlenud käsivarrest imbub verd ja valgub varrukasse. Teraskõva oks on pealetungijat haavanud. Aga sellest hoolimata — ikka ülespoole! Rein on nüüd juba nii kõrgel, et naabriküla paistab selgesti talle kätte. Sääl on laialdased põllud, üksikud lehevanikutesse peidetud talud, paremal pool madal karjamaa ja mets. Noormees jääb veidi seisatama ja naudib uhket vaatepilti. Kui ta säält midagi ütleb allolijaile, peab ta kisendama. All sosistatakse. Kõigi nägudelt paistab ärevus, isegi hirm. Raske varras pääseb vahel okste vahelt kõikuma ja ähvardab kiskuda Reinu endaga alla. Iga uus võte, iga uus samm poolkuivanud okstelt sünnitab allolijate rinnus rahutust. Isegi varesed lendavad lähedalt kevadkünnilt üles vaatama hulljulget meest. Nad lendavad kiiresti ja kraaksuvad.

Nüüd on Rein üleval. Alt võib selgesti näha, kuidas käsivarrejämedune kuuselatv kõigub noormehe raskuse all ja isegi tõmbub veidi looka. Puu kehast jookseb rahutus alla juurteni, kuna juuri kattev kamar näikse kerkivat. Rein tungib veelgi ülespoole. Võib-olla on puulatv sääl juba niivõrt peenike, et mees ulatub sellest pihuga ümber võtma. Nüüd on ta viimaks eesmärgil. Ta hoiab ainult käsivarre jõul puu ümbert kinni, päästab pikkamisi raske lipuvarda enese ümbert lahti, toll-tollilt nihkub esmalt lipuvarda ümber mässitud kangas, siis valgeks hööveldatud lipuvars punakasrohelisest kuuseladvast helesinise taeva poole. Pikkamisi keerutab Rein lipukanga varda ümbert vallali, ja ahnesti haarab kõhe tuul kergest riidest kinni. Varsti on lipukangas täitsa lahti, varras puu külge paeltega kõvasti kinni seotud, ja Rein hakkab alla tulema.

Kui Rein on jõudnud alla tugevatele okstele, tuleb allolijate ridadesse elu tagasi. Sääl naerdakse, hüütakse ja hõisatakse. Pulmalipp

lehvib! Lipp mängleb ja uhkleb oma heledate värvidega päikesepaistes. Tuulehoog annab talle mõne hetke jooksul sajanäolise kuju: vahel lööb hoog ta kokku kitsaks pikaks paelaks, harutab siis ruttu jälle lahti ja tõmbab sirgeks, pannes ta kergesti lainetama ja näidates allolijaile tema helepunaseid roose, säälsamas langeb lipp loogeldes alla, uuesti haarab tuulehoog temast kinni, ja kujudemäng hakkab uuesti otsast pääle. Kogu ümbrusele paistab pulmalipp uhkesti silma, inimesed tulevad tubadest, jäävad seisma, vaatlevad ja ütlevad: „Pulmalipp lehvib!“

Alumistelt oksadelt hüppab Rein kergesti maha. Tema riided on mitmest kohast lõhki rebitud, tema käsivarrest imbub ikkagi verd ja tema kaelal ning palgel on kriimustusi. Nüüd läheb nägusam neiu julge mehe juurde, paneb talle õitseva lilleõie rinda ja pulmaperemees pakub talle vöödilisest kannust vahutavat õlut.

Poiss ja liblikas.

A. H. Tammsaare.

Metsaga põhjatuulte eest varjatud aasal kasvas ilusal kevadel palju lilli. Aga asjata ootasid nad noppijat ja nii mõnigi oli oma õilmed enne oodatava tulekut poetanud. Sumises küll mesilane, aga see ei noppinud, lendles liblikas, aga see ei murdnud. Ja juba hakkasid lilled kaotama lootust ning nurisedes pöördusid nad Jumala poole. Ja Jumal saatis nende juurde poisi, kes armastas lilli ja noppis neid hea meelega.

Ja kui poiss astus aasale, tuli lilledesse suur rõõm ja nagu ühest suust hüüdsid nad: „Nopi mind! Nopi mind!“ Ja nende magus lõhn täitis õhku. Joovastuses lähenes poiss esimesele lillele. Ja juba sirutas ta käe, et seda murda, kui tõusis lendu liblikas: tükk siidi, teine sametit, ja siis nagu kalliskivi-sädemed, lumihelbe petlik helk — niisugune oli liblikas, kui ta lehvitas tiibu.

Ja ainult pisut lendas ta edasi, laskus jällegi lillele, kus ta ajas oma tiivad päikese paistel laiali.

„Lase, ma võtan su kinni,“ ütles talle poiss, lilli unustades. „Püüa,“ vastas liblikas. „Ega ma tee haiget, vaatan ja lasen jälle lahti.“ — „Püüa.“ — „Ma ei puutugi, ainult vaatan lähedalt,“ rääkis poiss härdasti. „Võta kinni, siis võid kõik.“

Ja poiss hakkas püüdma. Esiteks hiilis ta salaja liblikale lähemale; aga vaevalt sai ta astuda mõne sammu, kui liblikas juba liugles

teisele lillele ja nagu narrides lehvitas oma ilusaid tiibu. Poiss sai kärsituks. Algas jooksmine, püsimatu tagaajamine: samm siia, teine sinna, hüpe paremale, teine pahemale poole, üle mätaste ja väikeste põõsaste, ikka põiklevale liblikale järele, kes virvendas kord lõunasse, sealtsamast põhja, kord madalasse lillede sekka, siis üles päikese poole. Ikka edasi tormasid poiss ja liblikas; üks oma painduvail, väledail jalgadel, teine — tiibadel, siidina, sametina, kalliskividena säravail. Ei väsinud põgeneja ega jätnud tagaajaja.

Viimaks tõusis liblikas kõrgele ja lendas üle metsa, mis varjas aasa põhjatuulte eest. Alles nüüd jäi poiss hingeldades seisatama ja vahtis äreval pilgul, palavikupuna palgeil, liblikale järele, nagu loodaks ta tema tagasitulekut. Aga kui poiss nõnda seisis ja üksisilmi vahtis metsa taha, lehvitas tuuleõhk talle ninasse joovastavat lõhna: ja tulid meelde ununenud lilled, mis ootasid noppijat. Lõhnast heldinuna, ärritatuna pöördus poiss ja oli valmis õie poole kummarduma, aga jahmatades jäi ta paigale ja tema palgeilt kustus leegitsev jume: liblikat püüdes oli ta kõik lilled ära tallanud.

Nukralt istus poiss maha ja hakkas kibedasti nutma: ta armastas ju lilli nii väga ja oleks neid hea meelega noppinud.

Kandlemängija.

A. H. Tammsaare.

Ta oli vana ja hall, aga tema rinnas loitis noorustuli ja tema hinges asusid unistused ja vaimustus. Terve elu oli ta pühendanud ilule ja toonud temale ohvriks oma varanduse ja au. Tema keha oli kannatanud nälga ja janu, aga oma hingeihasid ei unustanud ta siiski. Terve maailma rändas ta läbi ja otsis kõige kuulsamad meistrid üles, et juua nende kunsti iluallikal. Kunst sai talle jumalaks ja ilus otsis ta elulunastust. Kunst oli kannatus ja ilu — elumõtte ilmutus. Kunst tundus patustpöördumisena ja kui ta igatses lapsepõlve süütuse järele, siis tõttas ta ilu juurde.

Siis kutsus teda Looja ja ütles: „Maailm on jäänud vanaks, ainult lastest on midagi loota; maailm on läinud tuimaks, ainult kannatus kannab vilja; maailm nõuab jällegi lunastust, aga mul on ainult üks poeg, — sellepärast mine sina inimeste sekka ja kuuluta uut armuõpetust, nagu ma seda sulle kandlekeeltesse olen pannud. Ja vaata, mina olen sinuga maailma otsani.“

Ja kandlemängija võttis Looja häält kuulda ja läks välja inimeste

juurde. Ta käis mööda suuri teid ja nägi suuri linnu, suurt rikkust ja pillavat toredust. Aga kui ta hakkas mängima, vaatasid inimesed tema halli habet ja tema kortsus palgeid, ja nii mõnegi härdameelse silmis paistis kaastundmus ja haletsemine. Ja nad pistsid käed tasku, võtsid rahatükid välja ja heitsid need kandlemängija jalgade ette.

Ja igal pool linnades ja rahvarikkais paigus, kus ta lõi kannelt, kogunesid uudishimulikud tema ümber, imetlesid tema sõrmede väledust ja andsid temale sandikopikaid. Ja nad panid väga pahaks, kui nad nägid, et kandlemängija jätab nende annid tolmu. Ja nad naersid, mõnitasid ja sõimasid teda. Nukral meelel tõttas kandlemängija linnast linna, paigast paika, aga igal pool võeti teda sandina, kerjusena vastu.

Ja juba hakkas tema ihuliikmeisse väsimus kinni, kui ta teekaldal rändajat puhkamas nägi. Ja ta astus tema juurde ja mängis tema ees. Aga kui ta sai mänginud, tegi rändaja oma suu lahti ja ütles: „Ma olen rõõmus, et sa mängisid mulle kannelt, aga veel rõõmsam, et mul midagi pole pakkuda sulle tasuks; sest kui mu päralt oleksid ka kõik maailma kuningriigid ja nende au ja nende varandused, siiski tunneksin sinu ees häbi. Olin kurb ja sina rõõmustasid mind; mul oli kõht tühi, ja ma unustasin nälja; mul kuivas kurk, aga nüüd oleks nagu janu kadunud. Kandlemängija, tule minuga!“

Ja kandlemängija läks rändajaga.

III. Valme.

Punik.

J. Tamme valm.

Kord Päitsik puskis Punikut.
Kes teab, mis tulu sellest saada ihkas?
Võib olla, et ta Punikut vast vihkas
Või vaigistas ehk muidu südant võimikut —
Ta oli Punikust ju kõvem palju.
Ja kus näib teine nõrgem ees,
Seal iga kergatski on mees!
Mis tegi aga Punik? Hoobi sai ta valju —
See oli tarvis kätte tasuda,
Ent kuidas õiendada kangemaga:
Ei või ju vastu hakata.

Ta vaatab ümber: ees tal Kirjak vaga.
See oli nõrgem temast — seda teadis ta —
ja selle kallale siis tormas tuhinaga.
Ma ütlen lisaks veel:
Nii pole üksi aasal karja hulgas lugu,
Kus trooni peal on tõpra meel,
Vaid sealgi juhtub nii, kus inimeste sugu,
Et see, kes kangem, rusub kehvemat.

Kägu ja pääsuke.

J. Tamme valm.

Õrn pääsukene tegi pesa
Kord roovi alla talumaja räästasse
Siis juba, kui ei haljendand veel kesa,
Ja pani pehmed suled pesasse.
Ta mõtles varsti munad luua
Ja nendest pojad välja tuua...
Kuid õnnetus ei üksi kivil, kännul käi —

Ka pääsukesele ta peale tõttis:
Jah, õnnetu seal omast ilma jäi.
Sest varblane talt pesa ära võttis
Ja hakkas oma mune sisse munema.
Mis pidi pääsukene tegema?
Liig nõder oli ta, et vaenlast välja a'ada,
Ka abi polnud kuskilt saada:
Ta pidi pesa juurest ära minema...

Ka seda nägi kägu.
„Noh," ütles ta ja väänas nägu:
„Kas said nüüd mõistlikuks? Näe, mis tõi sulle töö!
Ei, sõber, parem minu viisi lenda, söö
Ja kuku ka, kui tuleb peale tuju,
Kuid ära luuleaate meres uju:
Ei töö, ei kõrged püüded iial tulu too!"

Ja pääsuke? Mis vastas tema?
Ta pidi juba päris vaikima,
Kuid sõnas siiski: „Soo —
Ja kuhu sina oma munad tahad panna,

Kui ükski lind hoolt pesa eest ei kanna?"
Ning lendas ära siis.

On inimesi ka, kel käo viis.
Nad püüdeid kõrgemale ikka naeruks pannud,
Sest et ei kaasas käia taha või ei või...
Kuid kes maailma siiamaale tõi,
Kui tööle keegi poleks asu annud?

Rästas.

Jakob Liivi valm.

Vabaduse püha leegi loidul laulis rästas rõõmulugusid;
Hommikusel helendaval koidul kullana ta suled särasid.
Aga kurja kulli kõrvadesse kostavad ta lauluhelinad,
Sulehiilgus murdja südamesse kannab himustused kangemad.

Veel ei olnud otsas laululugu ega päike tõusnud koidule,
Kui ju kulli kuri, paha sugu kohutust tõi laulja hingesse.
Heaks ju kurja südant laul ei muuda... Juba püütud süütu linnuke.
Nõder vastu võidelda ei suuda; hädakisaks muutub laulmine...

Kotkas kuuleb laulja hädakisa, ruttab uhkelt võidupaigale,
Pakub abi nagu päästja, isa, rästale, kes üsna verine.
Nüüd on linnukene jälle vaba, päästjale ta tänus ligineb.
Aga kotkas tõstab uhkelt saba, kuninglikul viisil kõneleb:

„Ei su haavad elada sind lase, ei sa iial enam parane...
Minu kõhus on sul parem ase... Päästja palgaks sure, linnuke!"

Noor vares.

M. Pukitsa valm.

Kord kotkas äkki karja sekka langes
Ja röövis toiduks ühe talle säält.
Noor vares nägi seda päält,
Ta tundis himu tõusvat endas
Ja mõtles tagasi ja edasi,
Kas temagi võiks teha sedasi.
Kui lendaks üles pilve alla
Ja säält kui kange maruhoog
End laseks karja pääle valla —

Siis käeski oleks maitsev roog!
Vaat' tõesti — juba õhus keerleb ta
Ja sihib lambaid ahne pilguga:
Nüüd viimaks enesele tema
Säält valis oina — ja missuguse!
Küll kõige tublima ja rasvasema,
Kes liig võis ollagi vast hundile.
Ei kangelane hädaohtu pelga,
Vaid julgelt tormab maha oina selga
Ja julgelt surub küüned villasse.
Kuid häda — saak on raske temale.
Mis hullem veel, on oinal vill nii paks,
Et küüsi ta ei enam lahti saa;
Seepärast asi läks veel kirjumaks:
Ta pidi karjamehe kätte langema.
See võttis oina seljast ta
Ja lõikas tiivasuled lühemaks,
Viis laste kätte koju mängida.
Et elus juhtub nii, on tuttav kõigile,
Kui väike kelm teeb järgi suurele;
See eest, mis suured varastavad,
Küll tihti väiksed nuhtlust saavad.

IV. Legende.

Lapsuke Jeesus.

A. Alle legend.

Käib lapsukene Jeesus maailmas, tal kevade naeratab silmas
Käib, õnnistab kevade ilu, kui kaste on õiel liig vilu.
Käib hommiku varakul, hilja, teel õnnistab rohelist vilja,
Käib, puistab vainule lilla ja silitab tallede villa.
Käib, õnnistab linnukest pesal ja põllumeest adraga kesal,
Maad, metsa, allika vett, mesilinnukest, korjajat mett.
Käib lapsuke Jeesus maailmas, kui kevade naeratab ilmas.
Kui leiab ta lapsi teel häid, neil silitab õnnistes päid...

Kerjuslaps.

H. Visnapuu legend.

Paradiisis küll kukkus kägu ja õitsesid roosid kui äris.
Säält jõululapsuke pärit. Pühal ööl vaata sündinu nägu!
Tillul lapsel maailmast häbi, laud sinakad nukruses suleb.
Läbi sügava lume astub paljajalu kui kerjus väike.
Pühal ööl on tähed päikseks ja kuu tuleb vahel vastu.
Maailm on valge ja puhas, puud-mõrsjad õitsevas looris.
Tuisud laulvad kui inglikoorid. Laps-Jeesus tuleb üle luha.
Käib küladest külla ja linna, inimsüdameis otsib aset.
Rikas koeri vaid valla laseb, jõululauda et ise minna.

Läheb edasi lapsuke-Jeesus, tähed säravad talle järgi.
Laps kuivatab silmi märgi, pajupõõsa all otsib peesu.
Kaua koputab tilluke käsi. Mine, hulgus! nii hüütakse vastu.
Kerjuslapsena edasi astub, kuni lumipadjule väsib.
Jõuluküünlad kui taevatuled helelt säravad klaasi läbi.
Tillul lapsel maailmast häbi, laud sinakad nukruses suleb.
Leiti tilluke külmanud keha tee äärest, kui kiriku mindi.
Surmalaulu vilistid vindid, juukseid silus ju lumireha.

Jõuluküünal.

J. Parijõe legend.

Seda jõuluõhtut mäletan selgesti veel tänagi. Jõulutoimetustega saadi valmis juba lõunapaigu. Toad olid puhtaks küüritud, ukse ette asetatud kuuseoksad, valge lina oli laual ja lõhnav kuusk keset tuba. Muidu nii külm ja sünge rehetuba õhkus kodust soojust, aga sahvrist ja vöörusest hajusid jõululõhnad, sest sääl seisid laotsil reas pruunid sepikud ja suures vannis vorstirõngad.

Hämariku tulles oli jõulurahu laskunud üle kogu küla. Kõik oli jäänud vaikseks ja viibis pühalikus ootuses. Suur kask kambri otsas oli üleni härmas, ta vaikis saladuslikult kogu aja. Hoopis isemoodi sätendas väljadel ja nõmmedel lumi ning tõusis üles suits naabrimajade korstnaist. Taevas oli laskunud madalale kauge metsaviiru kohale.

Siis rakendas isa vana ruuna saani ette ja sõitis emaga õuest välja, kirikusse... aisakella helinal. Istusin akna all ja vaatasin, kuidas ta aegamööda kaugenes ja siis nagu sulas kokku kauge metsamüüriga. Ta oli vist ammu jõudnud sinna metsaviiru taha, kuid kellahelin kõlas

veel kaua õhus, küla kohal, lumiste põldude ja nõmmede kohal. Oli nii hää istuda akna all ja tunda, kuidas imeline rahu ja õnn voolas hinge. Südamel oli kitsas rõõmu pärast, oleks tahtnud sulada ühte kogu selle pühaliku vaikusega, kellahelinaga õhus, lume sädelemisega ja kauge metsaviiruga.

Siis süütas vanaema laual jõuluküünla, mille oli ise kastnud külmal näärikuu päeval, pani ette vaskraamidega prillid ja hakkas lugema kõlava häälega jõuluevangeeliumi. Istusin tema kõrvale soemüüri ääre. Ei ma kuulanud tema lugemist, ega mõistnudki, küll aga tundsin. Lugemise lõpetanud, vaatas ta särasilmil mulle otsa. Toetasin oma pää vanaema õla najale ja tundsin äkki, et vanaema on hää. Paitasin tema krobelist kätt ja ütlesin: „Kui hää sa ikka oled, isa ja ema on ka hääd... kõik inimesed on hääd. Ja vaata, kuidas särab küünal, kuidas tuba on rõõmu täis, nagu küünal saadaks välja seda rõõmu...

Vanaema vaatas mulle otsa, rõõm silmis, ja vastas: „Ega see rõõm tule mujalt, kui meie eneste südameist. Jõuluküünla sära kutsub ta välja. Sa oled vist olnud hää laps ega ole saatnud tagasi jõululast, seepärast on nüüd tuba rõõmu täis.“ — „Kuidas saab võtta vastu jõululast või saata tagasi?“

Vanaema pani siis käe mulle pää pääle ja hakkas jutustama pikka ja venivalt: „Sellest on nüüd kaua aega tagasi, kui elas suure tee ääres jõukas talus üksik mees, kes saatis tagasi jõululapse. Seepärast kaotas ta rõõmu ja tema laual ei säranud jõuluküünalt. Kui ta oli veel poisike ja hää, oli ema kinkinud talle ühel jõuluõhtul imeküünla, mis jõuluõhtul iseenesest lõi põlema heleda leegiga. Kuid ta pidi põlema ainult siis, kui poja südames oli häädust ja ta polnud saatnud tagasi jõululast. Niipea kui poeg kaotab südamehääduse ja juhtub saatma tagasi jõululapse, ei hakka küünal enam põlema ja kaob jõulurõõm.

Poeg hoidis küünalt salalaekas, tegi aasta otsa tööd, ei saatnud tagasi ühtki teekäijat ega abipalujat, sest ei võinud ju teada, kes neist on jõululaps. Igal jõuluõhtul tõi ta välja küünla ja kui see heledasti põles, oli tuba rõõmu täis. Seda jatkus kogu aastaks, sest ta teadis, et tema südames on häädus ja ta polnud saatnud tagasi jõululast. Nii möödusid aastad, talu varandus kasvas, pere tegi rõõmuga tööd, aga igal jõuluõhtul säras laual imeküünal, mis kogu aastaks täitis toa rõõmuga.

Pikkamööda harjus mees õnnega ega teadnud arvata, et kõik võib olla ka teisiti. Ei ta püüdnudki enam olla hää, sageli unustas koguni imeküünla. Ühel jõulueelsel nädalal kõndis ta tusaselt metsas, sest

jänesed olid koorinud palju noori puid ja teinud talle kahju. Torm oli murdnud puilt palju oksi, kehv lesknaine korjas kotti tuulemurtud raage, et viia koju lastele jõulusoojaks. Pahaselt kiskus mees talt koti käest, puistas raod maha ja ajas naise koju. Vaevalt oli ta selle teinud, kui tundis, et ilm oli läinud palju külmemaks, paksud mustad pilved hakkasid kihutama taeva all ja tuul hakkas kaeblikult ulguma, ehk küll päev ei olnud palju üle lõuna.

Jõuluõhtul tõi ta välja imeküünla ja nägi kohkudes, et see ei põle. Ta oli kaotanud hääduse ja saatnud tagasi jõululapse. Tuba jäi jõuluks rõõmust tühjaks ja kogu aasta valitses talus, põldudel ja niitudel raske vaikus. Pere ei teinud enam lauldes tööd, hakati koguni kartma peremeest ja lahkuti talust. Hirmuga märkas mees, et kõik muutuvad tema vastu kurjaks ja umbusklikuks. Lesknaine ei tulnud enam tema tee äärde lehma söötma ega käinud tema metsas raage korjamas, ehk ta seda küll oleks lubanud. Isegi lapsed ei tulnud tema niitudele lilli noppima, põgenesid kohe, kui teda juba kaugelt nägid. Ta püüdis nüüdki anda oma küllusest teistele, kuid keegi ei tulnud temalt midagi saama. Isegi teekäija läks juua paluma naabritalust.

Kui tulid uued jõulud, oli mees täis hirmu ja vihane. Kõik jõulutalitused ja valmistused äpardusid tema käes, perelgi ei olnud tahtmist midagi teha. Talu toad seisid pimedad ja õudsed, suurtel akendel olid ees nagu imevarjud, mis ei lasknud läbi valgust ega rõõmu. Kuigi mees püüdis olla lahke, ei usaldanud keegi tema naeratust ega vastanud sellele.

Jõululaupäeval oli mees toonud poest palju küünlaid ja tahtis need kõik süüdata, et ometi saada valgust tubadesse. Oli lasknud panna ahjud puid täis ja tahtis kütta kõik toad soojaks. Siis võttis kirve ja läks ise metsast tooma jõulukuuske. Aga kui ta vaatas metsaservalt tagasi, siis nägi, kuidas naabritalu aknaid kuldas loojenev päike, tema talu kohal aga lasus tume vari.

Kadus tema hommikune lahkus ja rõõmsam meel, tuli asemele kadedus ja viha. Kui ta siis nägi oma metsas võõrast poisikest, kes tahtis raiuda väikest kuusekest, läks ta õelaks, kiskus poisil kirve käest ja kihutas poisi minema. Endale võttis aga suure kuuse ja pani selle aegsasti peretuppa. Hakkas ise seadma küünlaid kuuse külge ja andis teenijale käsu süüdata ahjus puud, et saaks majja soojust ja valgust. Varsti tuli aga teenija ja teatas, et puud ei võtvat tuld. Ja nüüd sündis ime — ükski küünal kuuse küljes ei võtnud ka tuld. Imeküünalt ei usaldanud mees välja tuuagi.

Järgmisel jõulul põgenes pere aegsasti talust. Keegi ei usaldanud jääda. Ainult vana peremees üksi oli kodus. Puud olid jällegi ahjus, aga need ei põlenud. Suur jõulukuusk seisis keset tuba, täis kalleid küünlaid, kuid neil ei olnud leeki. Kustunult seisis keset lauda vana imeküünal. Kasukas seljas ja kindad käes, seisis peremees akna all ja vaatas välja. Kuski kaugemal, sääl metsa taga, naabrite juures, näib olevat imeline rahu ja rõõm, siin aga ulub tuul korstnas ja matab tuisk õue. Taevaserval ilmusid tähed, tema talu kohal ripub aga must pilv, isegi tähtede sära näib kustuvat enne, kui jõuab siia. Hirm hakkab külmas ja pimedas toas. Ta läheb välja, istub ukse kõrvale pingile. On ju ükskõik, kus oled, toas on sama külm kui väljaski.

Sääl näeb mees äkki mööda umbset teed sammuvat poisikest. Ta näib külmast värisevat ja väsimusest vaaruvat. Tuleb talu õue, jääb mehe ette seisma ja ütleb: „Külm on, kas saaks teil soojendada?“ Soojendada? Mehel on kibe vastus keelel. Kuidas saab ta anda sooja, kui seda pole endalgi. Toas on sama külm kui väljaski. Ei, mingu aga poisike edasi, nende inimeste juurde, keda Jumal ei kiusa jõuluõhtul. Kuid poisike ei liigu paigast, ta võib väsimusest iga silmapilk langeda maha. Ja nüüd alles märkab mees, et poisil pole kindaidki.

„Olgu, läheme tuppa. On ehk tuulevarjugi.“ Võtab võõral poisikesel käest kinni ja viib ta tuppa. „Tahad sooja? Ei ole mul sooja endalgi, istun isegi külmas toas, üksi ja mahajäetud.“ Tahab talutada poisi ahju juurde, kuid siis tuleb meelde, et see on külm ja puud ei hakka sääl põlema. Aga poisike väriseb veel rohkem kui enne ja tema käed on külmad nagu jää.

Ja nüüd võtab vana peremees poisi mõlemad käed pihku ja hakkab õhkama nendele hingesoojust. „Ehk saad sedaviisi sooja!“ Niipea aga kui mehe hingeõhk puudutas poisikese käsi, hakkas laua kohal särama rõõmus leek — imeküünal oli läinud põlema. Ja ahjus lõid puud iseenesest rõõmsasti põlema, jõulukküünalde külge kuuse otsas ilmusid säravad leegid... tuba läks korraga soojaks, täis valgust ja rõõmu. Tuul vaikis, talu kohalt lahkus must pilv, heledad tähed lõid loitma üle kogu taeva... Mees tundis, et rõõm on tulnud tagasi, sest ta oli jälle võtnud vastu jõululapse.“

*

Jah, seda jõuluõhtut mäletan selgesti veel tänagi. Kui vanaema lõpetas jutu, vaatasin aknast välja. Taevas oli tulnud tähti täis, isa sõitis kella helinal õue.

V. Reisikirjeldusi.

Paadiga Paalal.

K. Ast-Rumor.

See sündis ühel hilissuvisel õhtupoolikul, kui oma vanalt vangimaja kameraadilt, kellega koos küllalt püroksüliini proovitud ja Vene esimese revolutsiooni päevil maailmarahvast mässule kihutatud, nimelt — härra Joakim Puhk'ilt sain kutse tema uut paati, millega Endla järvest juba mõnedkümned kilomeetrid Paalat mööda alla oli aerutatud, vaatama tulla. Sõber Joakim on vahepeal kadunud isalt võtnud üle ärid ja revolutsionäärist muutunud suurkaupmeheks, konsuliks ning kaubanduskoja esimeheks veel peale-kauba. Ta lahendab nüüd Ida-Euroopa majandusprobleeme ja annab vahetevahel tähtsaid intervjuusid. Kuid romantika pole talle õnneks veel mitte selga pööranud.

Sõitsime. Oli kahemõtteline hilissuve ilm, 7. sept. 1927. a. Hommikul ähvardas anda vihma, kuid lõunaks haihtusid madalad pilved, päike kerkis otsekui seebivahust rõõsalt ning muhedalt esile ja õhk muutus kirjeldamatult helgeks, nagu see üksnes Eestile sügise ootel omane. Soe. Peaaegu 15 pügalat R. Kiidetud lootsik asus Pajusi veski silla all, kust vesi langeb turbiinile. Pidime teda enne puhastama ja vihmaveest tühjendama, kui võisime kohtadele asuda: konsulihärra pika landiga pärasse, mina püssiga paadininna ja saarlane Siigus, kes võetud sõudjaks kaasa, mõladega keskmisele pingile.

Stopp. Nii kähku see siiski ei käinud. Kõigepealt pidime lootsiku toimetama tammilt alla. Pajusis sünnib see tühise vaevaga, sest ülevaltpoolt tammi algab pisike ojanire, mis veskihoonete taga ringeldes viib liigsilma alla. Paar korda püksata vees, paar korda sülitsi lootsiku ümber, siis läbi madala purde, — ning olemegi lahtisel Paalal.

Pajusi enda kohta pole mul kiitvat ega laitvat lausuda. Mõis nagu sajad teised. Maad jagatud asunikkudele. Hooned võitlevad ajahambaga, kestates ja pudenedes. Pargi kallale, mis alles püsti, pole veel asutud. Arvatavasti tabab teda asjaarmastajate kirves viimses järjekorras, kui teised — paremad — pargid endast juba kujutavad kännustikke. Sõit sihib peaaegu sirges joones otse kella kaheteistkümne suunda, s. t. lõunasse. Jõgi on madal, ent kiire jooksuga. Sõudmine seisab rohkem selles, et lootsikut püsivalt vaos hoida. Siin ja seal upitab kivi oma koonu jõepõhjast õhku hingama. Paiguti nälpsavad narmataolised veekasvud lootsiku külgi. Vahel jälle lõikame paadiga

saledasse kõrkjate saarestikku, mis otsekui tervituseks painduvad alla, kuid peatselt jälle tõstavad püsti oma sihvaka kaeltemetsa. Kaldad on enamasti pilliroostunud. Nagu bambusevõsastik seisab see — pruuni katusega rohelisel müüril. Seisab ja lainetab. Lainetab ja sahistab tasa. Vaikne, kodune jutt väikesist asjust.

Ka pisikesed kalad tilisevad jões, justkui hõbesüstikud, liputades pilla-palla saba ja upitades mudakarvalist nina, mis uudishimulik küll, ent kaugele ei ulatu. Paala vesi on ju nii selge ja puhas. Ta paistab läbi kui parem klaas. Loomulikult peavad siin kaladki olema vilkad ja vallatud. Aga konsulihärra Puhk tahaks püüda suuri hauge. Tal ju selleks otstarbeks toodud Inglismaalt vastavad abinõudki. Niipea kui pisutki sügavamat vett, siis aina loobib ja kerib oma lanti. Hirmus inimene! Tooks kas või vägisi kala päevavalgele.

Mõhkküla kohal — umbes kaks kolmandikku teed Pajusist Põltsamaale — leiduvad eriti sügavad keerukohad. Seal omandab kalastamine maruse ilme. Ritv suubub kord sinna, kord tänna ja õngeniit läbistab nagu välk õhku. Siis jookseb lant, sarnanedes ise vihase haviga, kes viidikaid ajab taga. Vesi aina niretab nõelpeenelt.

Mina leian, et ei ole paremat paika unistamiseks, kui lootsik kesk jõge. Ta on madal ja täitsa omaette. Näed seal ainult pilliroogu ja kõrkjaid ja lähemat kallast, mille tagant paistavad lugematud heinakuhjad. Paala läbib rikkalikke niite, kahju ainult, et need nii kultiveerimatud ja võsastunud.

Ainult üheks hetkeks hävineb idüll. See sünnib Mõhkküla kohal, kus majad vägisi jooksevad sülle. Õieti polegi need majad, vaid maavärisemise jäänused. Nende paekivised seinad lagunevad ja pragunevad. Katused on lömmi vajunud, auklikud ja lõhki. Ainult vana kõrts seisab veel kuidagi koos, pikk teine otsekui vorst. Kuid ennäe, inimesigi on seal. Teistest ette jõuab põlvepikkune poiss. Väga asjalik poiss. Tuleb ja sügab kirjeldamatu mõnutundega paremat püksisäärt reie kohalt.

Möödas. Siin istun jälle seljaga vastu päikest. Magusamalt, magusamalt köeb too hilissuvine kamin. Tema soojus ei püsi üksnes seljas, vaid tungib südame sügavusteni. Võiab ja õlitab, nagu sula salv. Masseerib ja kõditab. Oh, maksab veel ilmas elada, kuni päike soojendab selga. Siis tüürib vares, lohistades laisalt tiibu. On nagu arust ära, et ei oska kaugemalt lennata mööda. Läkitan talle püssirauast natuke tina. Võpatab. Teeb äkilise käänaku. Kaob, näidates tagupoolt. Ei tabanud.

Oleme jõudnud Põltsamaa lagedale. Asjata salata: uppunud aedadesse, pakub see linnake oma kirikuga ja lossiga maalimisväärset pilti. Kavatsen veel pisut selga soojendada, kui kaldaäärsest laukast järsku pardid panevad põrinal lendu. Ei ole minust nende kinnipidajat. Kuni raputan une, kuni taipan, mis lahti, kuni küsin teistelt nõu, kuni laen püssi, on linnud ammugi läinud. Ühtlasi randume Uue-Põltsamaa veskitammil.

*

Siin annab juba natuke vaeva, enne kui saame paadi uuesti vette. Veame teda enda järel sülda kakskümmend üle maantee. Siis tüürime otse alevi südamesse. Paremal käel hiigellahmakas aeda noorte õunapuudega ja sõstrapõõsastega. Sealt tulevadki eesti ehtsamad veinid, millega vahel pannakse välisvõõrastegi kõhud käärima. Oleme sõitnud mitme väikese silla alt läbi ja köitnud sellega endale alevi rahva tähelepanu. Siis aga seisame uuesti tammi ees. Sealt alla läheb ruttu. Tarvitseb ainult kiskuda paat kuivale ja lükata. Oledki kolinal tammi all.

Põltsamaalased ei ole mulle kunagi teinud kurja ja sellepärast tahaksin ma olla nende vastu võimalikult erapooletu. Härra Puhki sugulaste pool, kuhu meid paluti lõunale, toideti umbes nii, nagu oleksid keskmised varrud või väheldased pulmad käsil. Küll seeni, küll souste, küll kotlette ja praadi, just kui ei oleks me enam mitmel päeval näinud toiduivakest. Linn ise, asudes kahel pool käredat Paalat, küllastub aedadest ja parkidest. Soovitan juhtuval korral viia Põltsamaale välisvõõraidki. Nad näeksid seal vaikset, iseendasse süvenenud vegeteerumist ja võiksid paar tunnikest rahulikult puhata.

Paalat ei tunne Põltsamaal enam äragi. Ta mässab ja märatseb nagu pisike Terek, ikka ühe kivi otsast teise otsa hüpates. Meie aerumehel Siigusel oli tegemist paadi allatoomisega. Keera kuidas tahes — ikka kivi otsa. Paar kilomeetrit Põltsamaast madalamal asub Paala paremal kaldal Aleksandri kooli maja: telliskivist ehitis punase plekkkatusega. Raske on fantaasiavaesemat hoonet endale ette kujutada. Kui meie päevil keegi veel nii juhmilt ja tömbilt julgeks ehitada, oleks talle kroonuarhitekti koht eluotsani kindlustatud.

Aleksandri kooli juurest kuni lähema tammini, see tähendab kuni Kamarini, on jõgi madal, kivine ja paiguti mitmeharuline, moodustades pisikesi saari. Lootsikut tuleb jaolt vedada enda järel. Põllud kollakate rukkihakkidega ning tuhmuvate viljarõukudega ulatuvad otse jõeni. Kallastel on suured sanglepad ja pajud. Eemal talud kaevukookudega ja suitsuvinega korstna kohal.

Kamari veskitammi ehitajad olid meie rännakut nähtavasti ette aimanud ning asetanud vesiväravate postid teineteisest parajasti niikaugele, et meie lootsik mahtus läbi. Õnnetus seisis aga selles, et veelaud ei jaksanud lootsiku raskusele vastu pidada: sukeldusime kõik vette. Kallas otsekui toobrist üle piha. Ei maksa siis sugugi imestada, kui mu mälestused Kamarist on õieti märjad. Üks vanamees, kes vaatas seda toimingut pealt, ei suutnud teisiti, kui pidi nihutama piibu pahemast suunurgast paremasse ning pärima: kust me siis õieti ka tulevat ja kuhu minevat. Kuuldes, et Endla järvest Võrtsjärve, võngutas pead ja näis endamisi arutavat: Eks ta ole, üht karistab Jumal nii, teist teisiti. Väliselt vaadates päris viisakad mehed, aga aru peas ei ole. Jaajah, ei ole taipu!

Kamari veski ja kõrtsi ümbrus on rikas leppadest. Nende all suliseb kärestik. Ühtlasi oleme sattunud uude pindalasse, sest senise kõrkja ning roo asemele astub kalmukas, mis paiguti nii paks, et paat vaevaga pääseb läbi. Ei saagi enam palju sõuda, kui jõuame Külmojale. Seal on veskist vaid varemed jäänud järele. Kõik muu hävitas tuli kahe aasta eest. Tamm püsib veel, kuid ilma vesiväravateta. Meile on see parajasti konti mööda. Otsustame paadiga vesiväravate laudpõhja mööda, kus Paala otsekui kosest alla sööstub, teha kelgusõitu, mis osutub pehmeks ning mugavaks. Et Paalaski pesitseb kalu, nähti pärast veski põlemist, mil tammi alt kisti poolteist puuda surnud turbi välja.

Allpool Külmoja muutub jõgi kitsaks nagu küna. Kaldad, mis löödud lepastikuga ning pajustikuga, litsuvad teda kokku. Mõned pasknäärid vuristavad ja pahistavad põõsastes. Ka harakas näitab korraks kirevat saba. Muidu kõik vait. Pikkamisi loojeneb päike, tilgutades pilvesagaratele purpurset kulda. Põõsa all haarab paati pimedik, kuid ei vangista kauaks. Avarates kohtades on vesi seda valkjam. Teda hõbetab kuu, mis oma mõlkilöödud palgega ilmunud taevaservale, ilma et me seda oleksime tähelegi pannud.

Lõpuks, kui ümberringi kõik juba muutunud tuhkjaks ning saabunud aeg mõelda öömaja peale, leiame paksude leppade vahel mingi elamu. Nagu hiljem selgus, oli see endine kirikumõisa kandimehe koht, nimega Karu. Üheksa aastat tagasi tapsid tundmata mõrtsukad siin terve peretäie inimesi, kokku neli hinge ja pistsid hoonetele tule otsa. Nüüdne asunik, näsuhabemega vanamees, parem silmalaug ripakil ja veripunane, elab aidas, kuhu ehitatud ahi. Tema loomadel puudub veel peavari. Ka kööki pole tal. Selle aset täidab roovikutest püstitatud

koonusekujuline varjualune, just nagu Siberi rändrahvaste jurta, mille põranda keskel tulease.

Poisikesepõlves nägin üht säärast ehitist Võrumaal, kus seda kutsuti „pinoks“. Ei muud juttu, kui aegade raskustest, maasaamis-õigusest, ehituslaenust ja kohakest külastanud julmast mõrtsukateost. „Hoidku Jumal igaüht sihukese eest...“ ütleb vanamees, mispeale eit ootamatult radikaalselt resoneerib: „Ei saa Jumal käsitsi hoida kedagi!“

*

Järgmisel hommikul — vaevalt päike tõusnud — oleme jälle jõel. Härra konsulil veab seekord. Alles saanud landi heita vette, juba purikas otsas. Nüüd ärkavad minuski ürginstinktid. Pean kalale harpuuni keresse lööma ja saagi lootsikusse tooma. Et ma seejuures satun hirmsasti hasarti, on iseendast mõistetav. Tunnen endas mühisevat ürgvanemate verejanu, kui purikas viimaks lõpuseid-pidi sõrmede vahel. Edasisõidul ei ole meil muud iha kui aina harpuunitada ja tappa. Jõgi on endiselt kitsas ning sügav. Paiguti hauad ja neelukohad. Nagu näha, harrastavad siinsed elanikud muu töö kõrval ka kalastamist. Seda tunnistavad lootsikud ja künad, milliseid ülevalpool Külmoja polnud peaaegu nähagi.

Keskpäeva paiku tõuseb metsanuka tagant Kolga-Jaani kirikutorn nähtavale. Punane ja terav, just kui tuliseks aetud naaskel. Põllud taganevad jõest, andes ruumi laialdastele heinamaadele, mis venivad laudtasastena, täpitud kuhjadest nagu suurtest seentest. Väärtuse poolest ei vasta siinsed niidud Põltsamaa ja Pajusi vahelistele niitudele, kuigi nad mätastest ning pajudest on võrdlemisi puhtad. Jõe lähem naabrus kasvatab ainult jämedat jõhvheina.

Pikapeale hakkab Kolga-Jaani torn meid lausa kiusama ning õrritama. Ta on siinsamas — paar korda kiviga visata —, aga manu ei saa. Paala tiirleb ja viirleb, otsekui puntras. Sõuad ilmatu maa, kuid tuled peatselt vanasse kohta tagasi. „Sunnik talle nüüd sisse on tikkunud!“ manab saarlane Siigus.

Ei või teisiti, pean pühendama tollele kangele mehele paar sõna. Sihukesi sõudjaid leidub vähe Eesti vabariigis. Kui Siigus istub, siis tead ka, et ta oma kohalt enam ei liigu. Sõuab ja sõuab, tundide kaupa, vahet pidamata. Ei tema lõõtsuta ega pühi higi. Kui kellelgi lootust oleks Atlandi ookeanist üle sõuda, siis küll Siigusel Saaremaalt. Aga noh, ütleb ju mees isegi, et ta pool eluaega muud pole teinud, kui aina sõudnud.

Päike on jälle kesktaevas ning sugereerib und. Läheks meelsamini maale, põõnaks heinakuhja ääres. Kuid teised on vastu. Nad loodavad veel täna jõuda Võrtsjärve. Ka on kaldad randumiseks ebasoodsad: kõrged, äkilised, teravad, just kui oleks siin turvast lõigatud. Siin-seal mõned vesiroosid raudjal veel, — esimesed, mis Paalal nähtud. Lõpuks sünnib ikkagi minu tahtmine. Oleme randunud ja peame kuhja kõrval lõunat. Ei saa arugi, kuhu kaovad need lugematud võileivad, vorstid, tomatid, kurgid ja munad. Kõht on just kui vanapagana rahapada, ilma põhjata. Aga rihm pükstel venib siiski pingule ja enesetunne kuulub stabiilsemate liiki. Konsul on leidnud endale uue tegevusala: päevapildistab.

Uurime kaarti ning tuleme veendumusele, et täna enam vähematki lootust pole Võrtsjärve jõuda. Perspektiivis seisab ööbimine kuskil heinamaal sädeleva õitsitule kõrval. „Miks mitte küünis?“ mõtlen ja märkan alles nüüd, et siin mail ei peeta küünidest lugu. Harva vaid kohtad mõnd neist. Munetakse ainult kuhje. Oleme ses suhtes nähtavasti vastandiks soomlastele, kes kämblalaiuselegi niidulapikesele ehitavad küüni. Egas muud kui — edasi. Ikka pärivett, just nagu eeskujulikud olupoliitikud. Paremale kaldale tekib tükk põllumaad ja suur kahekordne koolihoone. Õpetajate kariloomad näsivad jõe ääres toitu. Karjapoiss õngitseb. Eht kodumaine idüll ja pisarateni liigutav traditsioonidest kinnipidamine. Ei või eestlane kasvada meheks karjas käimata. Kõik meie suurvaimud käisid karjas. Selles tões veendume Riigikogu koosolekutel, kui härrad rahvasaadikud elulugusid hakkavad jutustama (see härdus käib neile tihti peale).

Rõika vabriku silmapiirile ilmumise ajaks paisub jõgi kuhjani vett täis. Kaldad on Paala pinnaga loodis. Veel enamgi: paiguti tungib vesi niitudele, mis siin soised, peaaegu laukased. Kohtame jälle suuri pilliroo- ning kõrkjatevälju. Heidutame veelinnud peidu-urgastest pakku ja anname neile tagajärjetult tuld. Joakim on uue purika püüdnud kinni ja mulle valgub harpuuniga töötamisel higi otsaette. Rõika vabrikuhoone asub otse risti jõel. Paremal kaldal mõned hõbepajud ja koguke maju tööliste jaoks; pahemal — kindlustatud kallas, tamm, ilma milleta vett küllaldaselt kõrgele ei saaks paisutada. Luitunud telliskiviseinad ja pehkinud katused ei avalda just kõige paremat muljet. Vanasti valmistati siin head peegliklaasi, aga nüüd pole muud järele jäänud kui jahvatamine ning kraasimine. Viis kilomeetrit eemal, Meleskil, töötatakse küll veel klaasi alal, kuid ainult õllepudelite puhumise suhtes, mida loetakse „prostoimaks“ tööks klaasitööstuses. Meie

majanduslik hingamine pole suletud üksnes Tallinna-Narva suurtehaste poolest, vaid kogu maal valitseb depressioon.

Rõika tammi taga jaguneb Paala kaheks, sünnitades saare, mis umbes kilomeeter pikk. Siis tuleb kärestik, kust lootsik libiseb suure kiirusega üle. Jälle heinamaad ning nende taga mets, mis järjest nihkub lähemale, kuni suleb jõe oma rohelisse raami. Jõuküllane, puutumatu loodus. Domineerivad saared, tammed ja suured lepad. Aga viskab ka okaspuid hulka. Hetkeks moodustab mõni madalam koht väikese lagendiku, mille keskel heinakuhi; kuid üldiselt kujutab maastik endast ürglaant, milleni veel kirves pole jõudnud.

Umbes kaksteist kilomeetrit Rõikalt asub põlises metsas metsavahi talu. Sealsamas parv üle jõe ja ujuv sild jalakäijate jaoks. Seda paika kutsutakse Laashooneks. Suviti rändab siia kord nädalas Tartust väike puksiirlaev. Peatume hetkeks, et ajada metsavahirahvaga juttu. Meiega vestleb metsavahi poeg, aastatelt na' kaheteistkümne ümber, aga kuraasilt vähemalt kahekümneviiene. Toetab harkis jalad tugevalt murule, et soliidsem ja täismehelikum paista, ning heidab juttu ka mitmed ehtsad „koradid". Tönkab oma ülemust ega jäta ka kõrget Toompea kroonut riivamata. Mees, mis mees. Paneb pakutud paberossi näkku ning sülitab lirtsti läbi hammaste. Saame talt mitmed kasulikud näpunäiteid nii edaspidise teekonna kui ka kalastamise kohta.

Vaevalt Laashoonest ära sõitnud, algab kibe lahing suure purikaga. Hammustas ahnelt, näljaselt, neelates landi otse kurku. Kui uskuda Joakimi, siis kostnud säärane klõbin, nagu pandaks hobusele raudu suhu. Minu harpuun töötab kord ühel, kord teisel pool lootsikut, kuni uhke jõeröövik saabub paati. Nähtavasti on siin head püügikohad, sest konsulil õnnestub meelitada õnge veel mitu tublit looma. Jõgi tiirleb vägevate saarepuusalude vahel. Kaldad arumaised. Vahel valguvad nad laiali, kuid lähenevad sealsamas jälle kitsaks vesiväravaks. Mitmel pool vesirooside põllud, vaheldudes sügavate neelukohtadega. Mõnede arvestuste järgi ei peaks Pedjagi enam kaugel olema. Ootame teda majesteetlikult esile veerevat ning imestame väga, kui äkki kiigume juba Pedja-Paala ühisvetes. Siitpeale matkame uhkel ning suursugusel veel, mis vaikselt, pühalik-tõsiselt ja kiretult hoovab edasi. Ei puuduks siin kahtlemata ka kalastamis-õnn. Ent juba laskub videvik. Kalad ei haara enam toitu. — — Jaa-ah! Märkan äkki, et sügis ei seisa üksnes kalendris, vaid ka looduses. Loen seda puulehtedest ning metsa üldisest jumest. Lehed ei ole küll veel kollased. Tuul ei pilla veel mahavarisevat ilu. Kuid juba valitseb värvides hahkjas toon ning üle-

arune tõsidus. Eks ole seal tuul käinud rabamas ja päike pleekinud. Nüüd halla veel ja sügissadu, ning koltumine koos pudenemisega läheks robinal. Silman oma sõbra katmata peas aastate hõbedat. Mõtlen, et ka mu enda juustesse on asunud hallahommik. Mitte asjata ei ole lennanud kured rohkesti nelikümmend aastat lõunast põhja ja tagasi. Nad lugesid meiegi sündmusrikkaid elupäevi. Nüüd seisame sügise lävel. Ruttu möödub kõik too nali!

*

Järsku oleks nagu piitsaga löödud vett. Keegi sulpsas ja vedas terasevärvilise vao risti üle jõe. Paremal kaldal, kus jämedad puujuured langevad vette, oleks nagu võitlus lahti. Vesi keeb ja muliseb. Arvan isegi piuksumist kuulvat. Ilma et hetkekski kahelda, saadan sinna püssist laengu. Sekundiline vaikus. Siis muliseb ja keeb vesi uuesti. Virutan veel teise laengu. Nüüd on lummutus haihtunud. Sõuame ligi. Juured kalda ääres on risti-rästi põimudes punnunud keerulise võrgustiku. Ent midagi pole leida. Otsime ja nuhime; kõik asjata. Ja ometi nägime, kuidas vesi lõi fontaanina üles, kuidas pervealune mulises ning hädatses. Haavlid olid purustanud puujuuri, kedagi tabamata. Ei miski muu kui hulkuv vaim või paharett.

Õhtu sigitab külma. Kaasas pimedikuga haaravad meid jäised tunded. Ilm on muutunud. Tuul kihutab rüngaspilvi. Õhustik täitub rõskusest. Kavatseme tõmmata paati kuivale ja teha tuld, kui silmame eemal valgustatud akent. See võib kuuluda vaid luhavahi onnile. Geograafiline asend ei jäta kahtlust: oleme jõudnud Emajõele. Veel mõned süllad ägedat sõudmist. Siis rullub vaatele päratu soo, mille kaugemad veerud kaovad öösse.

Sülda viiskümmend Emajõge mööda ülespoole seisab kalamehe hurtsik. Sinna tahaksime veel jõuda, ent just see tükike teed osutub meile võitmatuks. Vool on sedavõrt käre ning hoogus, et tugeva sõudmise varal ehk kuidagi jaksab püsida paigal, — edasisaamisest pole juttugi. Oleme sunnitud maanduma ja vedama lootsikut köiega järele.

Võrtsjärveni (jõesuhu) jääb siit veel rohkesti kümme kilomeetrit. Õnneks läheb veel samal õhtul laev Tartust. Meie lootsik võetakse köiega järele. Ise asume poolpimedasse reisijateruumi. Kesköö l jõuame jõesuhu. Valitseb pilkane pimedus. Ilm on põhjalikult muutunud. Sünged pilved katavad taevast. Järve poolt puhub vinge, raskemeelne tuul, keerutades sõredaid vihmapiisku näkku ja krae vahele. Oleme õnnelikud, leides endile sillavahi juures peavarju.

Pühajärvele.

P. Grünfeldt.

Puka jaamast Pühajärve poole minemine on õieti üks ainus vahetpidamata kestev: „Minge üles mägedele!“ Tee viib mäest üles ja mäest alla. Aga iga järgmine mägi on ikka jälle kõrgem ja väljavaade ikka jälle ilusam, juba Pukast alates. Vaevalt oled Tõldsepa mäest üles sõitnud, kui juba jõuad kõrgele Oti ja Kompsi talu põldudele. Need on küll kühmilised ja lohklised, kuid kaunid. Kaunilt kasvab vili ja „rohke rukis hällib uhke nurme nõlvadel.“ Aga kõik see nähtus kitsas ringis on ainult väike osake sellest suurepärasusest, mida vaataja silmad saavad näha, kui nad lendavad üle põldude kaugemale loode, lääne ja edela poole. Juba see vaade tasub reisi ära! Kui kaugele lehvib siit vaataja vaimustatud pilk! Ja missugune võrdlematu panoraam avaneb tema imestavatele silmadele! Siin seisab Otepää ja Arula mäestiku viimne lääne- ning loodepoolne piir, mis kagu ja lõuna poole ikka kõrgemale ja kõrgemale tõuseb, kuni Suur-Munamägi talle Haanjas kui tüsedam meie maa mägi paneb piiri.

Oleme Otepää kõrgendikul. See on kokku kuhjatud lugematuist mägedest ja kinkudest, mis oma kuju poolest mitmesugused. Paiguti jooksevad nad pikkade seljandikkudena kilomeetrite viisi edasi, paiguti seisavad nad aga nagu ümmargused kupud kõrgemal alusel või ulatuvad madalalt maalt, koguni soopinnalt pilvede poole. Kord langevad nad alla kõrgete, äkiliste kallastena, kord jälle pikkamööda veerevates külgedes ja muutuvad madalamaks maaks. Osalt halja lehtmetsaga ja hulgas uhkete tugevate tammedega, osalt okaspuiega kui halja pärjaga varjatud või kui madalamad halja orasega või valuva viljaga kaetud harjadega rõõmustavad nad vaataja silma ning järk-järgult üksteise üle kõrgemale tõustes varjavad kaugemale vaatamast või kaovad paiguti sinetavates joontes silmapiiril õhumerre. Nende kallastelt nirisevad sagedasti allikad, kuna all orgudes hiilgavad järved oma laiade lahtede ja kitsaste käärudega. Siin ja sääl käivad siira-viira vankriteed ja jalgrajad läbi sügavate orgude ning üle kõrgete kinkude, viies teekäijat mööda või läbi mõnest saare- või tammesalgastikust, mille kaharad oksad ja laiad ladvad meelitavad rändajat oma vaiksesse rahusse ja vestavad puhkajale salakeeli vanast hallist ajast.

Sõidame mäest üles. Juba paistab Pühajärve mõisa ja selle taga — paar kilomeetrit eemal — säravad Otepää kirik ning alev, mõlemad

kõrgel mäel, keset metsatukki. Siis jõuame jälle mäele ja — imestushüüe tuleb suust. Paremat kätt seisab meie ees — Pühajärv. Helkivalt ja kutsuvalt, nagu sinine helmes keset tumedaid metsasalku ja rohelisi mägesid. Süda hakkab kiiremini tuksuma. „Nõõ!“ Varsti peatume Pühajärve võõrastemaja ees, mis asub teisel pool mõisat suure puiestiku ääres. Pühajärve pind kirendab ja kiirgab meie ees kui sula hõbe, sest päike on vaheajal hakanud heledasti paistma. Ajame hobuse ulu alla, kinnitame keha, läheme järvele ja istume lootsikusse. Peab ütlema, iseäralik tunne tekib rinda, niipea kui järvepinnal hõljume. Lained laksuvad vastu lootsiku laudu. Vesi valendab ja virvendab. Tasane tuuleõhk paitab me palgeid ning silitab järve siledat pinda kui siidikätega. Siin-sääl löövad kalad laksu. Üleval õhus lõõritavad linnud, siin-sääl piirlevad pääsukesed. Ja kõige selle kohal ja all sätendab sinine taevas oma päikesega. Taevas üleval ja taevas all ja järve kaldal ilus hiis. Kas see ei ole paradiis? Tasakesi, nagu kartes, et ehk seda ilu eksitame, sõuame edasi. Järvepind laieneb. Meie ees seisavad kaks saart. Väikesed, kuid ilusad; just kui kupitsad keset virvendavat vett — Sõsarsaared. Nagu kaks rohelist kübarat seisavad nad teineteise kõrval, rikkalikult sulgedega ehitud. Kuid „suled“ on puud, suured, tugevad lehtpuud: tammed, saared, vahtrad, jalakad, lepad. Terve saar on neid üleni täis. Ja just kalda äärest tõusevad nad üles, nii et saarepinda järvele ei paistagi.

Sõuame saare kaldale ja astume Sõsarsaare pinnale. Paks tihnik võtab meid vastu. Põliste puude all valitseb mõnus vilu. Kosutav tuuleõhk sahistab järvelt tulles meie ümber seisvate puude lehti. Siinsääl sirtsub mõni linnuke. Jalutame, imestame ja ilutseme. Puie vahelt helgib meile särav järvepind vastu. Jõuame saare teise otsa. Kruusane teerada viib pilliroogude ja kalmuste vahelt teisele saarele; nagu purre. Saared seisavad ju nagu sõsarad teineteise kõrval ja teerada ühendab neid keset järvepinda. Teine saar on samasugune ja sama suur kui esimene, ainult pisut kõrgem ja ümmargusem. Tedagi katab mets. Temagi puude keskel leidub tugevaid tammi ja siledaid, sihvakaid saari. Teiste omaduste poolest on ta täiesti oma „sõsara“ sarnane. Kuid midagi on sääl veel ometi, mida esimesel sõsarsaarel pole. Sääl seisab väike torniga majake, tehtud tahutud palkidest. Omal ajal on seisnud majakese tornis kell, mida need, kes saarele jäänud, helistada võisid, et lootsikumees teaks tulla neile järele. Nüüd on kell ära viidud ja torn tühi nagu majakegi. Nähtavasti ei kanna enam keegi siin korra eest hoolt. Nii on siis majakegi hooletusse jäetud, tuule tõugata ja tormi

tõmmata. Veel kord rändame mõlemad saared ristí ja põigiti läbi, siis lahkume nendest ja astume jälle lootsikusse.

Loksudes tervitavad meid lainelagled uuesti, kui Sõsarsaarte läänepoolsest otsast mööda sõuame. Jälle valendab lai vetepind meie ees: järve kõige laiem koht. Paremat kätt mustab mets, mis järvevees imeselgelt peegeldub. Pahemat kätt, teisel pool enam kui kilomeetri laiust järve, haljendavad jumekad mäed metsasalkadega ja mägede veerul asuvad talud. Kaugelt kajab karjapoisi huikamine. Teiselt poolt järve tuleb vastus. Metsast kostab lindude siristamine. Kuskil laulab kukk. Ja meie kohal särab päike. See on ümbrus, mis paneb unustama kõiki elumuresid, ümbrus, mis kannab vaimu iluriiki.

Helsingi.

J. Parijõgi.

Ilm on vaikne, meri nagu peegel. Hakkan silmadega otsima Soome rannaviiru, ja mõne aja pärast kerkibki ranna hallusest sirgjooneline linna siluett, rõõmsailmeline, kerge, õhuline. Soome, Helsingi! Tõusen kikivarvule ja puurin silmadega kaugusse — laev ei sõida küllalt ruttu. Kuid juba paistab ranna saarestik. Mäletan, koolipõlves seisime sagedasti, poisid, kaardi ees ja vaatlesime täppe Soome rannal — justkui tindipritsmeid rand täis. Siis seletasime üksteisele: Need on ainult siin kaardil nii väikesed, tõepoolest on aga nii suured saared, et mahub pääl jooksma ja elamagi.

Ja tulebki esimene — väike kaljusaar, üksainuke suur kivi, nii vakamaad viis kuus. Ei majakest, ühtki taime, ainult kalju. Siin mahub küll pääl jooksma, aga elama siin nähtavasti ei mahu. Üksainuke suur kivi... ei, seda ei suutnud ma endale mõtelda. Meie rannas oli küll suur kivi, suurem kui ükski võrgukuur, aga et üksainuke kivi võib olla nii suur, seda ei võinud kujutella. Mul oli õige ebamäärane ettekujutus soome kaljudest, mõtlesin nad olevat kivimürakate kogud või hunnikud; mõtlesin kokku suured hunnikud, terved mäed meie ranna kive, palju suuremaidki... need pididki siis olema soome kaljud. Kus sellega, et üksainuke terve ja pragunematu kivi, kalju, moodustab mitmevakamaa-suuruse saare!

Möödume ikka suurematest ja suurematest kaljusaartest, mõnel mahub juba elama, näen maju ja ehitisi, mõnel kasvab mände. Kaljud, võimsad kaljud! Hiljem näen, et asub ju kogu Helsingi ainult ühel suurel kivil. Unustan kaljusaared, sest ikka rohkem ja rohkem hakkab

selginema linna üldine pilt, juba eraldan üldisest pildist torne ja üksikuid ehitisi.

Laev randub. Astun maale. Tunnen äkki, et siin on palju õhku ja taevasina algab kohe linna kohalt, selge, puhas, sügavalt läbipaistev taevasina. Rasketest kaljupakkudest majad tunduvad kergetena ja rõõmsailmelistena. See ongi siis kaljuvalla pealinn! Jah, ainult kaljudest võib see olla. Kaljulinn, siniõhu linn, avaruste linn!

Peatun viivuks võõrastemajas, et siis kohe minna ekslema linna tänavaile ja platsidele. Võõrastemajas rõõmus üllatus: keegi ei küsi passi ega nõua toa eest raha ette. Usaldatakse ilma täheta ja rahata. Tuuakse võõrasteraamat, sinna pean kirjutama oma nime, ameti ja mis otstarbel reisin. Aga et nõutakse ette passi või raha, seda ei ole. Nii oli see pärast igas linnas.

Säärase lahke usalduse üle rõõmus, astud tänavale ja tunned head meelt, et sind kohe alguses koheldakse suure aususega ja usaldusega. Ja siis otsid seda igal sammul. Tänaval hakkad ringi vaatama, kas ei ole näha mõnd inimest, kes kannab kahte rasket pakki, paneb siis teise seina äärde maha, viib ühe koju ja tuleb teisele pärast järele. Ja kui sulle kohe niisugust silma ei hakka, tahaksid ise kuidagi soomlasi usaldada, kahetsed, et mõlemad pakid viisid korraga võõrastemajja; nüüd oleksid võinud jätta ühe seina äärde ja teisega minna võõrastemajja. Tahaksid nii kangesti võõrastemajas osaks saanud usaldust tasuda.

Ja nüüd tahad selgusele jõuda soomlaste teisegi vooruse, puhtuse asjas. Mis seda salata, hakkad ringi vaatama, kas ei ole näha mõnd suitsetavat meest — kuhu viskab ta paberossiotsa? Kas ei söö mõni poiss või plika kompvekki... kuhu paneb ta kompvekipaberi? Siin küll väike pettumus — ideaalselt puhas ei ole isegi Helsingi, harva võid näha tänava ääres paberiraasukest või paberossiotsa, kuid väga harva. Üldiselt on ta siiski puhas, väga puhas. Kõnnid nagu pidusaalis, avaral parketil, lillede ja roheluse keskel.

Asjata otsid siit kitsaid kõveraid tänavaid ja kõrgete kelpadega keskaegseid maju, väheste akende ja süngete kangialustega. Kõik näib nii avarana ja rõõmsana. Kuidas on küll Helsingil nii nooruslik ilme? Ta ongi Tallinnast palju noorem, mitu korda hävitatud ja maha põletatud, kuid iga kord enda tuhast uuesti sündinud nagu fööniks-lind.

Kõnnin sihitult graniitmajade vahel. Nii hea on eksida võõras linnas ja kohata igal sammul uut. Kuid kaua ei saa Helsingis eksida, varsti jäävad meelde tähised: Nikolai kirik, raudteejaam, ülikool, senatihoone, Kallio kirik... Sirgjoonelised laiad tänavad ja avarad

platsid — varsti on linna plaan selge ja eksimine võimatu, kui seda tahakski. Igal sammul graniit. Siin suur maja, ehitatud tahutud kaljupakkudest. Kui palju vaeva maksab juba ühe niisuguse kivi murdmine, tahumine ja poleerimine! Kui ühevärvilised kivid kokku otsitud ja valitud! Jaamahoone on pruun, Kallio kirik tumehall, vahepealseid värvivarjundeid igal sammul. Soome ehitusstiil ja kaljukivid — need on lahutamatud. Ainult kaljudest võib püstitada niisuguseid ehitisi, nagu on jaamahoone, Kallio kirik, rahvateater ja muuseum.

Kell saab kuus, Kallio kirikus hakkavad mängima kellad. Saan kirikumehelt teada, et nad mängivad kaks korda päevas, keskpäeval ja õhtul kell 6, Sibeliuse poolt eriti selleks loodud viisi. Lahke kirikumees viib mu kirikusse, jutustab kiriku ehitamise loo ja näitab kolme kohta paigutatud orelit, osa kooril, osa altari kohal ja osa tornis. Kõik osad on ühendatud elektrijuhtmetega. Tehnika viimane sõna. Kirik erineb teistest veel selle poolest, et kantsel asub altari peal. Mulle meeldib kõige rohkem Nikolai kiriku äärmiselt lihtne ja tagasihoidlik sisemik. Seal näen Luther'i ja Melanchthon'i kuju kõrval ka soome mehe Mikael Agricola kuju. Lutheri ja Melanchthoni kaasaegne, soome talutarest võrsunud usupuhastaja ja soome kirjakeele põhjendaja. Hiljem nägin sama kuju Viiburis ühe kiriku ees platsil. Energiline, kõhn jumalamehe nägu. Mäletan temast poisikesena lugenud olevat, et ta lapsena sõi pedakakoortega segatud leiba, istudes tõmbas sagedasti jalad enese alla, sest tuba oli külm, ja mängis põrandal seapõrsastega, kes olid külma eest toodud tuppa. Siis jah unistasin sellest mehest mitmel talveõhtul. Nüüd tuleb see kõik selgesti meelde. Üle sajandite kestab see mälestus ja ulatub üle mere ka viru talupoisi tuppa, kes samuti mängib põrandal põrsastega ja tõmbab jalad külma eest enese alla.

Nad on Esplanaadi otsale paigutanud Soome hümni looja Runebergi ausamba. Luuletajal on seljas pidukuub, ta seisab sirgelt nagu pidukõneleja. Aga tagapool, väikeses varjurikkas aias istub graniidi otsas mees, kellel on seljas talupojakuub, jalas kõverate ninadega soome saapad — viimane runolaulja Elias Lönnrot. Tema silmad vaatavad ebamäärasesse kaugusse, sõrmed näivad kobavat kandlekeelte järele — on niisugune tunne, nagu võiks ta praegu laulu lahti lüüa. Kujur on mõistnud tabada suure runolaulja tema loomismomendil.

Nii ta võis küll kõndida Karjala külades, soome talumehe kuub seljas, sussid jalas ja kott seljas. Astus kuhugi hurtsikusse sisse, istus pingile ega teinud väljagi, mis asjamees ta on. Õige soomlasena vaikis

tüki aega, alles siis algas pikkamööda juttu kõrvalistest asjadest, juhtis kõne aegamööda Väinämöinenile, Ilmarinenile või Kullervole, istus siis kaksiti pingile, lõi käed kokku ja laskis laulu tulla. Varsti istus majaperemees talle vastu ja hakkas vastama omade lauludega. Aegamööda soojenes laulik, ja Lönnrotil maksis palju vaeva seda kõike kirja panna, mis laulik laskis kuulda. Nii käis Lönnrot läbi kogu Soome, kõik laulvad Karjala eided ja taadid, laulis laulikutega võidu ja kogus „Kalevala“ jaoks aineid. Teda on nimetatud viimseks runolauljaks.

Nüüd on nad asetanud tema kuju varjulisse aeda. Seal ta seisab igavesti loomisekstaasis. Mööda minnes peatad iga kord sammu ja jääd kuulatama, kas ta jälle ei hakka laulma.

Veedan veel paar päeva Helsingis. Vaatlen tänavatel, parkides ja sadamas inimesi, ajan nendega vähest juttu. Nad näivad kõik nii asjalikena, tõsiseina. Mitte ainult töö juures, vaid ka kauplustes, tänavatel ja parkides jalutamas. Ei juhtunud nägema ühtegi silmatorkavalt edevat neidu ega väga moodsalt rõivastatud noormeest.

SISUKORD.

I. Rahvaluulet: lk.

Koit ja Hämarik Fr. R. Faehlmanni j. 1
Keelte keetmine Fr. R. Faehlmanni j. 2
Võhandu jõe kaevamine J. Poolakese j. 3
Merepulm O. Looritsa j. 4
Kübar, viisud ja kepp J. Tähe j. . . . 6
Laps hundi pesas A. Suurkase j. . . 7
Püha Jüri ja Nigul J. ja H. Ainsoni j. 8
Ussikuningas M. J. Eiseni j. 10
Kratt M. J. Eiseni j. 11
Must surm M. J. Eiseni j. 12
Jeesus rehte peksmas A. Zopp'i j. . 13
A. Vanasõnu 14
B. Mõistatusi 17
D. Vanu kombeid ja kõnekäände 19

II. Lühijutte ja kunstmuinasjutte:

Jaaniöö, J. Jaik 20
Katkine kruus, J. Parijõgi 24
Jõeääre Madis, J. Mändmets . . . 27
Pulmalipp, J. Mändmets 31
Poiss liblikas, A. H. Tammsaare . . 33
Kandlemängija, A. H. Tammsaare . . 34

III. Valme:

Punik, J. Tamm 35
Kägu ja pääsuke, J. Tamm 36
Rästas, Jakob Liiv 37
Noor vares, M. Pukits 37

IV. Legende:

Lapsuke Jeesus, A. Alle 38
Kerjuslaps, H. Visnapuu 39
Jõuluküünal, J, Parijõgi 39

V. Reisikirjeldusi:

Paadiga Paalal, K. Ast-Rumor . . 43
Pühajärvele. P. Grünfeldt 51
Helsingi, J. Parijõgi 53

G. Roht'i trükk, Tartus 1935.